

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τ. Ε. Φ. Α. Α. ΤΡΙΚΑΛΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: « ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΣ
ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΟ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ »**

Υπεύθυνος Καθηγητής: Κος Κίμων Σακελλαρίου

Υπεύθυνη Εργασίας: Νίτσα Ευαγγελία

Τρίκαλα 2002

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τ. Ε. Φ. Α. Α. ΤΡΙΚΑΛΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: « ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΣ
ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΟ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ »**

Υπεύθυνος Καθηγητής: Κος Κίμων Σακελλαρίου

Υπεύθυνη Εργασίας: Νίτσα Ευαγγελία

Τρίκαλα 2002

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 1810/1

Ημερ. Εισ.: 17-01-2003

Δωρεά: _____

Ταξιδιωτικός Κωδικός: ΠΤ - ΤΕΦΑΑ

2002

ΝΙΤ

**ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ
ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ**

Νίτσα Ευαγγελία Α.Μ 0798042

Τρίκαλα 2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
2. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ	6
3. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ	6
4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	10
5. ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	15
6. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ	16
7. ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΩΣΤΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥΣ	20
8. ΠΩΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ	22
9. ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ	24
10. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ	26
11. ΠΡΟΣΚΟΛΛΗΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΓΟΝΕΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΟΥ	27
12. ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ	28
13. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΓΟΝΙΩΝ Κ' ΕΦΗΒΩΝ –ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΚΛΕΙΔΙ	30
14. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	31
15. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ – Η ΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΕΥΚΡΑΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ	33
16. ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΣΗΜΕΡΑ	35
17. ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ – ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΓΟΝΕΪΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	36
18. ΑΥΤΑΡΧΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΗΞΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	38
19. ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑ- ΕΝΑ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΟ ΠΡΟΣΩΝ ΤΩΝ ΓΟΝΙΩΝ	39
20. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ	41
21. ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ	45
22. ΠΑΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ	48
23. ΕΡΕΥΝΑ – ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	52
24. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	59
25. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	61

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συγκεκριμένη εργασία αφορά και περιγράφει στοιχεία και καταστάσεις που έχουν να κάνουν με τη συμπεριφορά και τη στάση των γονέων απέναντι στα παιδιά τους. Η συμπεριφορά αναδεικνύεται τόσο με τη στάση τους μέσα στο σπίτι και στο οικογενειακό περιβάλλον όσο και γενικότερα στο σχολείο και στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Περιλαμβάνει, δηλαδή, κάποια βασικά σκέλη επικοινωνίας και επαφής γονέων-παιδιού με στόχο την όσο το δυνατόν καλύτερη προσαρμογή του τελευταίου στη συναναστροφή του με τον υπόλοιπο κόσμο.

Επιπλέον, παρατίθενται στοιχεία – με βάση έρευνες σε Ελλάδα και εξωτερικό–που έχουν να κάνουν με τη στάση που ο πατέρας και η μητέρα ξεχωριστά, και όχι ως ζευγάρι, οφείλουν να έχουν απέναντι στο παιδί με στόχο τη σωστή διαμόρφωση του χαρακτήρα του και την καλή διαπαιδαγώγησή του. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται τόσο στην βρεφική και παιδική ηλικία όσο και στη στάση που ο γονιός οφείλει να κρατά απέναντι στο παιδί κατά την περίοδο της ενηλικίωσης, με στόχο πάντα τη διάπλαση ενός όσο το δυνατόν σωστότερου και πιο ολοκληρωμένου χαρακτήρα.

Τέλος, στο τελευταίο κομμάτι της εργασίας περιλαμβάνεται ένα ερωτηματολόγιο το οποίο δόθηκε σε επιλεγμένα τυπικά δείγματα ελληνικής οικογένειας και αφορά τη στάση της σύγχρονης οικογένειας απέναντι στο ανήλικο παιδί. Μέσω των ερωτήσεων του προς τους επιλεγμένους γονείς επιχειρήθηκε να δοθεί πλήρης εξήγηση στη στάση των σημερινών γονέων απέναντι στα παιδιά τους και να προταθούν-μέσα σε ορισμένα πλαίσια - κάποιοι γενικοί κανόνες συμπεριφοράς με στόχο την ωρίμανση του παιδιού. Επιλέχτηκαν με προσοχή ερωτήματα που είναι κάθε φορά σε θέση να αποκρυπτογραφήσουν τη μέση ελληνική οικογένεια και επιχειρήθηκε η βέλτιστη ανάλυση και ταξινόμησή τους. Τα συμπεράσματα, μάλιστα, εμφανίζονται συνοπτικά στο κεφάλαιο ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ το οποίο παρατίθεται ως κατάληξη-επίλογος της όλης έρευνας. Εκεί γίνεται και η συνοπτική κρίση για το πώς αντιμετωπίζεται σήμερα το γενικότερο πρόβλημα της ανατροφής και ωρίμανσης του παιδιού από τους σημερινούς Έλληνες γονείς (με περιορισμένες αναφορές στο τι γινόταν και κατά το παρελθόν σε αρχαίες κοινωνίες).

2. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Κατά τους ιστορικούς χρόνους, γίνονται σε πολλά κείμενα αναφορές σχετικά με την αντιμετώπιση των παιδιών από τους γονείς τους. Για παράδειγμα, στην αρχαία Ελλάδα, στην ηλικία των 7 ετών γινόταν ο διαχωρισμός της πορείας του παιδιού ανάλογα με το φύλο. Τα αγόρια συνέχιζαν την εκπαίδευσή τους εκτός σπιτιού στα δασκαστήρια και στα γυμναστήρια, ενώ οι κοπέλες ήταν υποχρεωμένες να μείνουν στο σπίτι μέχρι να παντρευτούν. Αντίθετα, οι Σπαρτιάτες τα ασθενικά νεογέννητα τα πετούσαν στον Καιάδα, ενώ στη Ρώμη τα παιδιά, οι γυναίκες και οι δούλοι βρίσκονταν στην ίδια κατηγορία, με την ίδια κατάσταση να συνεχίζεται σε πολλά ειδωλοκρατικά κράτη με αποκορύφωμα τον Μεσαίωνα, όπου δεν υπήρχε καμία μέριμνα για την παιδαγωγή και την καλλιέργεια του παιδιού. (Δ.Λ. , 1997)

Αρκετές προσπάθειες αναθεώρησης αυτής της στάσης απέναντι στα παιδιά έγιναν στην περίοδο της Αναγέννησης από φωτισμένους παιδαγωγούς.

Οι περισσότεροι από αυτούς, κληρικοί και επηρεασμένοι από τα διδάγματα της Αγίας Γραφής, προσπάθησαν να καθορίσουν και να βελτιώσουν τις συνθήκες αγωγής του παιδιού, να καταρτίσουν εκπαιδευτικά προγράμματα και να ανακαλύψουν τρόπους μέσα από τους οποίους το παιδί μαθαίνει αλλά και επηρεάζεται. Έτσι, δημιουργήθηκαν τα πρώτα διδάγματα του ανθρωπισμού, που μαζί με τις ιδέες του Διαφωτισμού αποτέλεσαν τις βάσεις για τη διαμόρφωση της παιδαγωγικής επιστήμης. (Δ.Λ. , 1997)

3. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ

Η οικογένεια είναι ο αρχαιότερος θεσμός στη γη και παίζει ζωτικό ρόλο στην ανθρώπινη κοινωνία. Στο διάβα της ιστορίας οι ισχυρές οικογένειες συνετέλεσαν και στη δημιουργία ισχυρών κοινωνιών. Η οικογένεια αποτελεί, λοιπόν, την καλύτερη κατάσταση για την ανατροφή των παιδιών μέχρι να γίνουν ενήλικοι, ενώ παράλληλα χαρακτηρίζεται ως καταφύγιο ασφάλειας και προστασίας.

Στον επιστημονικό τομέα, ευρύτερες απόψεις στο βιβλιογραφικό χώρο συγκλίνουν στη διαπίστωση, ότι η οικογένεια αποτελεί καθοριστικό παράγοντα αγωγής και μάθησης του ανθρώπου.(Ι.Παρασκευόπουλος, ,1982) Στην οικογένεια συντελείται η ωρίμανση και η δυνατότητα επιβίωσης του ατόμου, κάτι που επιστημονικά χαρακτηρίζεται «**πρόωρος τοκετός**».(Ε.Πυργιωτάκης, ,1986) Αυτή, μάλιστα, σε μια συνήθη δομή χαρακτηρίζεται ως «**πυρηνική οικογένεια**» και περιλαμβάνει τους γονείς και τα παιδιά που δεν έχουν δημιουργήσει δική τους οικογένεια.

Πιο συγκεκριμένα, στην παιδαγωγική διαδικασία, η οικογένεια χαρακτηρίζεται ως πρωτογενής παιδαγωγική ομάδα και σημαντικό θεωρείται το γεγονός της επίδρασης που ασκεί η παρουσία μελών της οικογένειας στην ορθή διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση του παιδιού. Προς αυτή την κατεύθυνση οι διαδικασίες κοινωνικοποίησης μέσω του οικογενειακού περιβάλλοντος αναλύονται ευρύτερα σε τέσσερα στάδια:

α)**Το στάδιο της στοματικής εξάρτησης από τη μητέρα:** Πρόκειται για το αρχικό στάδιο έναρξης της διαδικασίας κοινωνικοποίησης.

β)**Η μητρική αγάπη και εξάρτηση του παιδιού από τη μητέρα:** Πρόκειται για την προτεραιότητα που δίνει το παιδί στη συναισθηματική εξάρτηση από τη μητέρα, στη σχέση αγάπης και όχι κατά κύριο λόγο στις διάφορες άλλες ανάγκες.(J.Ritsert, ,1987)

γ)**Το στάδιο του οιδιπόδειου συμπλέγματος:** Κατά το στάδιο αυτό το παιδί βρίσκεται σε μια τριπλή διάσταση: 1. Με την οικογένεια ως ομάδα, 2. Με το ίδιο το φύλο του και 3. Με τη γενιά.(Αντώνιος Δανασής – Αφεντάκης, ,1985)

δ)**Το στάδιο της λανθάνουσας φάσης:** Εδώ υπάρχει όσον αφορά την κοινωνικοποίηση ένα είδος “**καταμερισμού εργασίας**” ανάμεσα στο σχολείο και στην ομάδα των συνομηλίκων.

ε)**Το στάδιο της εφηβείας:** Στο στάδιο αυτό το κοινωνικό σύστημα ταυτίζεται με την κοινωνία των ενηλίκων ενώ η δημιουργία οικογένειας, το σύστημα εργασίας και η Κοινότητα αποτελούν προσθήκη στα μέχρι τώρα πλαίσια κοινωνικοποίησης.

Εκτός από τα παραπάνω, και σε άλλο επίπεδο, αναφέρονται σε βιβλιογραφίες τρία βασικά μοντέλα που αναλύουν δομές σχέσεων παιδιών-γονέων και θεωρούνται σημαντικά στην παιδική κοινωνικοποίηση.

Πιο σημαντικό από αυτά θεωρείται αυτό της οικογενειακής ομοιοστασίας, το οποίο προσδιορίζεται από τέσσερις βασικές αρχές:

- **Την ολικότητα**, δηλαδή τη συνεισφορά κάθε μέλους της οικογένειας στη διαμόρφωση σαν αποτέλεσμα της συμπεριφοράς των άλλων μελών.
- **Την υπεράθροιση**, δηλαδή το άθροισμα των ιδιοτήτων των επιμέρους ατόμων στη δομή της οικογένειας
- **Την ανατροφοδότηση**, δηλαδή την εξισορρόπηση των μεταβολών που προέρχονται από έξω μέσω αρνητικών μηχανισμών ανατροφοδότησης.
- **Την οριοθέτηση**, δηλαδή την αστάθεια μέσα σε ορισμένα όρια.

Εύκολα καταλαβαίνει κανείς ότι όλα τα παραπάνω αφορούν γενικά το ρόλο της οικογένειας όσον αφορά τη διαπαιδαγώγηση και τις δομές της απέναντι στα παιδιά. Δείχνουν, δηλαδή, το πώς οριοθετείται το σύγχρονο πλαίσιο πάνω στο οποίο κινούνται οι σχέσεις του ευρύτερου οικογενειακού περιβάλλοντος απέναντι στο παιδί. Απαιτείται, όμως, εκτός από αυτό, και όπως θα φανεί και στο επόμενο κεφάλαιο, περισσότερη ενασχόληση από μέρους της οικογένειας απέναντι στο παιδί και ιδιαίτερο βάρος στη διαμόρφωση ηθικότητας, σωστού και ισορροπημένου ψυχικού κόσμου. Απαιτείται, δηλαδή, το οικογενειακό περιβάλλον, μέσω σωστού επικοινωνιακού σχεδιασμού, να προσεγγίσει το παιδί – με τρόπους που θα φανούν στη συνέχεια – με απώτερο στόχο την άρτια ένταξη του στο σύνολο και τη διαμόρφωση ενός σωστού και έντιμου χαρακτήρα. Όλα αυτά μπορούν να επιτευχθούν αν το οικογενειακό περιβάλλον λειτουργεί απόλυτα σωστά και αν οι γονείς κυρίως τηρούν απέναντι στο παιδί ώριμη και καλή στάση.

Από την άλλη, όμως, πάλι, και σε αντίθεση με όλα τα παραπάνω, σε πολλές βιβλιογραφίες αναφέρονται και κάποιες παρενέργειες του οικογενειακού περιβάλλοντος που έχουν να κάνουν με νευρωτικούς τύπους της και επηρεάζουν αρνητικά τον ψυχοσωματικό κόσμο του παιδιού. Τέτοιοι τύποι οικογένειας εμφανίζονται με όλο και μεγαλύτερη συχνότητα στις μέρες μας και αφορούν όλο και μεγαλύτερα κομμάτια του πληθυσμού. Για κάθε παιδί είναι ό,τι πιο άσχημο μπορεί να συμβεί, καθώς

καταστρέφουν την ψυχική του υγεία και διαταράσσουν σε μεγάλο βαθμό την ισορροπία του.

Πιο συγκεκριμένα, και μετά από πολλών ετών έρευνες, αναφέρονται από γνωστούς επιστήμονες τα εξής κακέκτυπα οικογένειας:

1. **Η αγχονευρωτική οικογένεια**, δηλαδή οικογένεια με ψευδοαρμονική συνοχή και κύριο ελατήριο το φόβο. (Gotffried Heinelt)

2. **Η παρανοϊκή οικογένεια**, δηλαδή οικογένεια που κατευθύνει την επιθετικότητα στο εξωτερικό περιβάλλον και (F.Marz. ,1967)

3. **Η υστερική οικογένεια**, όπου ένα υστερικό κεντρικό μέλος συμπαρασύρει και τα άλλα και εμποδίζει την ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας των άλλων μελών.

Οι συνέπειες αυτών των τύπων οικογένειας είναι αυτονόητο ότι δεν είναι θετικές για το παιδί αφού αναπτύσσεται σε αυτό ένα κλίμα αρνητικό, με νευρικότητα και πολλές φορές υστερία, απόρροια όλων όσων συμβαίνουν γύρω του. Κι αυτό γιατί το παιδί, όπως είναι φυσικό, επηρεάζεται και «εξαντλείται» ψυχικά και συναισθηματικά με αποτέλεσμα την αλλοίωση του χαρακτήρα του και τη δημιουργία μέσα του κακών και εσωστρεφών συναισθημάτων.

Κλείνοντας με αυτό το επίπεδο, και με βάση όλα τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι ο ρόλος της οικογένειας στην παιδική ψυχοσύνθεση είναι ιδιαίτερα σημαντικός και αφορά όλα τα μέλη της. Μάλιστα, αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία αν αναλογιστεί κανείς ότι, στη σύγχρονη εποχή, οι απαιτήσεις από τη μεριά της γίνονται ολοένα και μεγαλύτερες μια και οι σημερινές κοινωνικές ανάγκες καθιστούν την ύπαρξη της σωστής οικογενειακής σχέσης απόλυτα αναγκαία για το κάθε παιδί. (ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ε.ΠΑΠΑΣ. ,1986) Για το λόγο αυτό όσα ήδη αναφέρθηκαν και όσα ακολουθούν αποτελούν βασικά αξιώματα και σημαντικούς κανόνες πάνω στους οποίους κάθε υγιής οικογένεια θα πρέπει να βασίζεται, με γνώμονα πάντα το συμφέρον των παιδιών.

4.Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Σήμερα έχει γίνει κατανοητό από όλους ότι το επάγγελμα του γονιού δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Το σύγχρονο περιβάλλον τροποποιήθηκε σε τέτοιο βαθμό, που για να ζήσουμε και να συνυπάρξουμε με τα παιδιά πρέπει να τροποποιήσουμε και το γονικό ρόλο. Ο τελευταίος παρουσιάζει, μάλιστα, ένα πεντάπτυχο το οποίο τον αποσαφηνίζει, δίνοντας του τη δυνατότητα να συνειδητοποιηθεί πλήρως και από την κοινωνία. Ειδικότερα, εμφανίζονται οι παρακάτω κατηγορίες γονιών:(Gordon T. ,1979)

- **Προστατευτικοί γονείς:** Στην περίπτωση αυτή έχουμε υπερβολική αγάπη των γονιών στα παιδιά τους, προσπάθεια για καλή ανατροφή και ταύτιση με το έργο του σχολείου. Η ευγένεια αποτελεί βασικό στόχο στην αγωγή ενώ το παιδί τελεί κάτω από συνεχή έλεγχο και εξάρτηση.
- **Οι αυστηροί γονείς:** Κάνουν μια αναπαραγωγική διαπαιδαγώγηση στα παιδιά τους. Οι αξίες τους αναπαράγονται από τα παιδιά τους, τα οποία θέλουν να πρωτεύουν στο σχολείο ενώ παράλληλα η αυστηρότητα και η κοινωνική αναγνώριση αποτελούν την αφετηρία και το τέρμα στις διαδικασίες και τους στόχους που επιδιώκουν.
- **Οι κλασσικοί γονείς:** Είναι συνήθως νέοι σε ηλικία και χαρακτηρίζονται από μια αισιοδοξία στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Οι ποινές εδώ είναι περιορισμένες γιατί αντικαθίστανται από την κατανόηση, αφού προσπαθούν το παιδί, μέσω του διαλόγου, να γίνει ένα ομοίωμά τους και να ταυτίζεται με τους κανόνες που οι ίδιοι θέτουν.
- **Οι φιλελεύθεροι γονείς:** Προσπαθούν να αποδεσμευτούν από το σύνδρομο της δικής τους αγωγής και είναι υπέρ της ελευθερίας και της υπευθυνότητας από τη μεριά του παιδιού. Αποφεύγουν τις απαγορεύσεις και αφήνουν περιθώρια προσωπικών επιλογών στις παιδικές δραστηριότητες. Συνήθως αυτή η αντιαυταρχική διαδικασία στις σχέσεις γονιών και παιδιού διαταράσσεται με την ενηλικίωση του παιδιού, γιατί το παιδί προσανατολίζεται σε δικές του επιλογές χωρίς εξάρτηση από το σπίτι.

- **Οι ανεκτικοί γονείς:** Είναι συνήθως γονείς που βρίσκονται σε διάσταση και στόχος τους είναι το παιδί να φτάσει στην αυτοπεποίθηση, την ανεξαρτησία και τον ενθουσιασμό. Οι γονείς αυτοί μιλούν με το παιδί για όλα τα θέματα και δεν επηρεάζονται από τη γνώμη και τις παρατηρήσεις του περιβάλλοντός τους για τη συμπεριφορά του παιδιού.

Στην ελληνική παιδαγωγική βιβλιογραφία, σημαντικοί καθηγητές Ψυχολογίας, παρουσιάζοντας σε άλλο επίπεδο την ψυχοδυναμική της οικογένειας, παρατηρούν ότι οι γονείς εντάσσονται βασικά σε στοργικούς- απορριπτικούς και σε διαλεκτικούς-αυταρχικούς. Οι **στοργικοί γονείς** αποδέχονται το παιδί και δείχνουν κατανόηση για τη συμπεριφορά του, ενώ οι απορριπτικοί το αποδοκιμάζουν και κατέχονται από « θυμική ένταση ». (Joy Scully. ,1975) Οι **διαλεκτικοί**, από την άλλη, ενθαρρύνουν την παιδική αυτονομία, ενώ αντίθετα οι αυταρχικοί απαιτούν απροφάσιστη υποταγή, όπου κυριαρχεί η ετερονομία και ο καταναγκασμός.

Εκτός, όμως, από τα παραπάνω και σε άλλο πάλι επίπεδο, θα μπορούσε κανείς γενικά να πει ότι το πρώτο και ουσιαστικότερο περιβάλλον του παιδιού είναι η οικογένειά του. Η επίδρασή της αρχίζει από την εποχή που ακόμα το βρέφος είναι στην κοιλιά της μάνας του, ακούει τους χτύπους της καρδιάς της και κυκλοφορούν στο σώμα του οι ορμόνες της, ενώ συνεχίζεται κατά την περίοδο που το παιδί ζει τους πρώτους μήνες της ζωής του και βιώνει τις πρώτες επαφές του με το κοινωνικό περιβάλλον. Έτσι, αυτόματα, καταλαβαίνει κανείς εύκολα ότι μια σωστή σχέση αγάπης και κατανόησης, αλληλοβοήθειας και συγχωρητικότητας, μέσα από την ομαλή και επαρκή (οπτική, λεκτική και σωματική) επικοινωνία, θα αποτελέσουν το ιδανικό οικογενειακό κλίμα για να ευδοκιμήσουν οι νέοι βλαστοί. Κι αυτό γιατί το παιδί είναι ο καρπός της αγάπης των γονιών και δεν τους ξεχωρίζει στη συνείδησή του, άσχετα αν ο καθένας παίζει διαφορετικό ρόλο σε κάθε φάση της ζωής του. Η ποιότητα της σχέσης των γονιών αντανακλάται στο αίσθημα ασφάλειας των παιδιών και στην αδιάκοπη συμμόρφωσή τους με τις αρχές που τους δίνονται στα πλαίσια της αγωγής.

Γίνεται από τα παραπάνω φανερό ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των δυο γονέων είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Πιο συγκεκριμένα, και προς αυτή την κατεύθυνση, οι κυριότερες παράμετροι στην προσωπικότητα και συμπεριφορά των γονέων, οι οποίες έχουν άμεση επίδραση στην ηθική ανάπτυξη του παιδιού, είναι οι εξής:

α) **Το Υπερεγώ των γονέων:** Αν δεχθούμε την άποψη των ψυχοδυναμικών ότι το σημαντικότερο γεγονός στη ηθική ανάπτυξη του παιδιού είναι η ταύτισή του με το γονέα, τότε, όσο πιο ώριμο και πλήρες είναι το Υπερεγώ των γονέων, τόσο ισχυρότερη ηθική συνείδηση και εντονότερο συναίσθημα ενοχής θα διαθέτει το παιδί. Αντίθετα, όσο πιο ελλειμματικό ή υπερβολικά αυστηρό, περιοριστικό και ανελαστικό είναι το Υπερεγώ των γονέων, τόσο χαλαρότερος και ατελέσφορος θα είναι ο ηθικός εξοπλισμός του παιδιού. Ακόμη, όσο πιο στενή και ζεστή είναι η σχέση αυτή, τόσο πληρέστερη είναι η ταύτιση που τελικά θα πραγματοποιήσει το παιδί. Δυσκολίες στη διαδικασία της ταύτισης δημιουργούνται και στις περιπτώσεις που ο γονέας είναι «απών» (ορφανά παιδιά, παιδιά διαζευγμένων γονέων). (Ι.Παρασκευόπουλος, 1982)

β) **Η χρήση της λογικής ανάλυσης των συνεπειών των πράξεων:** Ο πιο αποτελεσματικός τρόπος ενίσχυσης της ηθικής συμπεριφοράς του παιδιού είναι η **ανάλυση των συνεπειών** που έχουν οι πράξεις για τα συναισθήματα των άλλων. Ο γονέας που βοηθά το παιδί του να αποκτήσει επίγνωση των συνεπειών των πράξεών του και να νιώθει άγχος για τις τυχόν αρνητικές επιδράσεις των πράξεών του για τους άλλους, εξοπλίζει το παιδί του με μεγαλύτερη αντίσταση στις προκλήσεις για παραπτωματική συμπεριφορά. Για να εδραιωθεί όμως στην ψυχική ζωή του παιδιού το ενδιαφέρον για τους άλλους και το συναίσθημα της φιλαλληλίας, πρέπει απαραίτητα ο ίδιος ο γονέας να βιώνει θετικά συναισθήματα – συμπόνιας, συμπάραστασης – προς τους άλλους και προς το ίδιο το παιδί. Παράλληλα δηλαδή προς τη λογική ανάλυση των συνεπειών των πράξεων, ο γονέας πρέπει να διατηρεί με το παιδί μια ζεστή και στενή σχέση και να δείχνει γενικώς και προς τους συνανθρώπους του συναισθήματα φιλαλληλία (Ι.Παρασκευόπουλος, 1982)

γ) **Οι επιβαλλόμενες ποινές να είναι εξειδικευμένες, συνεπείς, άμεσες και ανάλογες προς το παράπτωμα:** Σε περίπτωση που ο γονέας

αποφασίσει να επιβάλει στο παιδί κάποια ποινή, πρέπει να φροντίσει ώστε η τιμωρία να απευθύνεται στη συγκεκριμένη ενέργεια (ή στη συγκεκριμένη κοινωνική συνέπεια της ενέργειας) και **ποτέ στο παιδί** αορίστως. Οι γονείς θα πρέπει να κάνουν σαφή διάκριση ανάμεσα στο παιδί σαν **πρόσωπο**, το οποίο πάντοτε αγαπούν και αποδέχονται, και στις **πράξεις** του παιδιού, τις οποίες μπορεί άλλες να αποδέχονται και άλλες να μην αποδέχονται. Ο σαφής καθορισμός της συγκεκριμένης ενέργειας (ή της συνέπειας της ενέργειας), η οποία απολήγει σε ποινή, είναι αναγκαίος, γιατί έτσι θα είναι αποτελεσματικότερη η επιθυμητή συνεξάρτηση ανάμεσα στην ανεπίτρεπτη πράξη και στο άγχος της τιμωρίας. Επίσης, οι ποινές είναι αποτελεσματικότερες όταν και οι δύο γονείς ακολουθούν την ίδια πειθαρχική τακτική, καθώς επίσης και όταν και οι δύο γονείς έχουν σταθερά κριτήρια για το τι «επιτρέπεται» και για το τι «απαγορεύεται». Όπου η πειθαρχική τακτική των γονέων έχει **συνέπεια**, το παιδί νιώθει πιο ασφαλές. Οι γονείς θα πρέπει να ορίζουν **όρια** μέσα στα οποία το παιδί θα μπορεί να κινείται ελεύθερα αλλά χωρίς να τα υπερβαίνει. Τα όρια όμως αυτά θα πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένα και γνωστά και στα δυο μέρη. Όταν το παιδί αντιμετωπίζει έναν ασυνεπή γονέα, δεν μπορεί να προβλέψει τις αντιδράσεις του γονέα και τελικά νιώθει ότι δεν μπορεί να ασκήσει έλεγχο στο περιβάλλον του. Τα παιδιά με μια τέτοια αντίληψη του κόσμου δυσκολεύονται να αναπτύξουν αυτό που αποκαλείται **εσωτερικός έλεγχος των πράξεων**. Τα παιδιά αυτά τελικά πιστεύουν ότι η μοίρα τους είναι στα χέρια των άλλων και αναπτύσσουν μια παθητική στάση απέναντι στη ζωή, το λεγόμενο **εξωπροσωπικό έλεγχο των πράξεων**. Τέλος, οι ποινές από μέρους των γονέων πρέπει να είναι άμεσες, να επιβάλλονται αμέσως με την έναρξη εκτέλεσης της απαγορευμένης πράξης, και όχι καθυστερημένα. Έτσι, το άγχος που νιώθει το παιδί για την απαγορευμένη πράξη θα επενεργεί ανασταλτικά. Αν οι ποινές επιβάλλονται καθυστερημένα, το παιδί προβαίνει κατά κάποιο τρόπο ανενδοίαστα στην εκτέλεση της απαγορευμένης πράξης, αλλά εκ των υστέρων θα νιώθει τύψεις και θα αναζητεί τη συγγνώμη και τη μετάνοια. (Ι.Παρασκευόπουλος, 1982)

δ) **Προβολή ηθικών προτύπων για μίμηση**: Η τεράστια μορφοποιός δύναμη της διαδικασίας της μίμησης προτύπων, την οποία

προβάλλουν οι συμπεριφοριστές της κοινωνικής μάθησης, είναι αναμφισβήτητη. Είναι αυτονόητο ότι ισχυρότερη ηθικότητα θα αναπτύξει το παιδί που ως **παράδειγμα** για μίμηση έχει έναν γονέα ο οποίος συμπεριφέρεται σύμφωνα με τις ηθικές του διακηρύξεις, γιατί έτσι έχουμε **θετική** ταύτιση και μίμηση. Αντίθετα, το παιδί που έχει ως πρότυπο προς μίμηση ένα γονέα με ασυνεπή συμπεριφορά και ελαστική ηθικότητα διατρέχει μεγαλύτερο κίνδυνο να αποκτήσει και αυτό μια ελλειμματική και ανίσχυρη ηθικότητα.

Από όλα τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι ο γονέας που έχει μεγαλύτερη πιθανότητα τα παιδί του να αποκτήσει ισχυρή και ώριμη ηθικότητα παρουσιάζει **συγχρόνως** και τα εξής χαρακτηριστικά:

(I.Παρασκευόπουλος. ,1982)

- Είναι στοργικός, διατηρεί στενή και ζεστή σχέση με το παιδί και εκδηλώνει γενικά θετική στάση προς τους συνανθρώπους του
- Αναλύει και εξηγεί στο παιδί τις αρνητικές συνέπειες που έχουν οι πράξεις για τα συναισθήματα των άλλων και
- Εφαρμόζει και στην πράξη, με το παράδειγμά του, τα όσα ο ίδιος διακηρύσσει ως λογικά και ώριμα ηθικά κριτήρια και τα οποία απαιτεί από τους άλλους.

Γενικά θα μπορούσε κανείς να πει ότι κύρια επιδίωξη στην όλη διαδικασία της κοινωνικοποίησης είναι η **ηθικότητα**, δηλαδή η ικανότητα του ατόμου να διακρίνει τι είναι καλό ή κακό τόσο στη δική του συμπεριφορά όσο και στη συμπεριφορά των άλλων.

Τέλος, και με βάση όλα όσα προηγήθηκαν, καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι ο ρόλος των γονέων με το πέρασμα των χρόνων γίνεται όλο και πιο σημαντικός αφού, όπως φάνηκε και παραπάνω, αυτοί αποτελούν τον πρώτο κρίκο σύνδεσης του παιδιού τους με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Στη σύγχρονη, μάλιστα, εποχή με τις όλο και μεγαλύτερες απαιτήσεις, το παιδί έχει ανάγκη από πιο ολοκληρωμένη στήριξη, αφού ο χαρακτήρας του πρέπει να διαθέτει αρχικά ήθος, ευγένεια και καλούς τρόπους. Πάνω από όλα, όμως, είναι απαραίτητο να αποκτήσει δυνατό συναισθηματικό υπόβαθρο, σωστή κρίση και φυσικά αμερόληπτη και ρεαλιστική αντιμετώπιση των πραγμάτων, μια και οι κίνδυνοι για ένα νεαρό άτομο ολοένα και αυξάνουν. Πιο κάτω

ακολουθούν ορισμένα βασικά σημεία συμπεριφοράς που πρέπει να διακατέχουν ξεχωριστά, και προς τις ήδη ειπωμένες κατευθύνσεις, τους γονείς στη σύγχρονη οικογένεια.

5. ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ 2 ΦΥΛΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Οι διακρίσεις και οι ανισότητες που παρατηρούνται σε διάφορους κοινωνικούς τομείς, σε βάρος των γυναικών δεν οφείλονται ούτε δικαιολογούνται από τις βιολογικές διαφορές των φύλων, που κατά καιρούς προτάθηκαν για να δικαιολογήσουν το status quo των κοινωνικών διακρίσεων. (Κατή, 1990, Μαραγκουδάκη 1993)

Τα διαφορετικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας, οι ικανότητες, οι τρόποι συμπεριφοράς των φύλων υπάρχουν έξω από το παιδί πριν γίνουν μέρος της προσωπικότητάς του, εγχαράσσονται και εσωτερικεύονται με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης τόσο βαθιά ώστε να θεωρούνται φυσικές.

Ο ιδιωτικός χώρος της ελληνικής οικογένειας δεν έχει γίνει αντικείμενο εκτεταμένης έρευνας. (Τεπέρογλου, 1982, Χρονάκη – Παπαμίχου, 1983). Σύμφωνα με τα ελάχιστα ερευνητικά δεδομένα που υπάρχουν διαφαίνεται μία τάση βαθμιαίας εξασθένησης των παραδοσιακών αντιλήψεων για απόλυτη κυριαρχία του άντρα μέσα στην οικογένεια και αναγνώριση του δικαιώματος στη γυναίκα να παίρνει ορισμένες αποφάσεις, στις οικογένειες με εργαζόμενους και τους δύο συζύγους, μέσου ή ανώτερου μορφωτικού επιπέδου. (Σαφιλίου – Rothchild, 1972).

Σύμφωνα λοιπόν, και με σχετική έρευνα που έχει γίνει, σχετικά με τον καταμερισμό των ρόλων στο πλαίσιο της οικογένειας, υπάρχει σαφής διαχωρισμός σε ανδρικές και γυναικείες δραστηριότητες.

Κυρίαρχος ρόλος του άνδρα αναδεικνύεται αυτός του τροφοδότη της οικογένειας, ρόλος βασισμένος κυρίως στα βιολογικά του χαρακτηριστικά. Τέλος, η γυναίκα αναλαμβάνει τη φροντίδα της οικογένειας, ρόλος που της αποδίδεται, με βάση τον καταμερισμό εργασίας, σε συνδυασμό με την είσοδό της στην παραγωγή.

6. Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Η προσπάθεια του εφήβου για αυτονομία και ανεξαρτητοποίηση διαταράσσει την ηρεμία και τη σταθερότητα που υπήρχε στις οικογενειακές σχέσεις και τη λανθάνουσα περίοδο της εξέλιξης του παιδιού.

Οι γονείς δεν είναι πλέον σε θέση να κάνουν σχέδια για το παιδί τους και να ασκούν την ίδια επιρροή επάνω του. Αισθάνονται ότι "χάνουν" το παιδί τους καθώς αυτό αποκηρύσσει την κυριαρχία τους και αναζητά καταφύγιο στις παρέες των συνομηλίκων, χωρίς να τους επιτρέπει πλέον να παρεμβαίνουν στην προσωπική του ζωή. Καθώς αποιδανικοποιούνται από τους εφήβους, πενθούν για την απώλεια του γονεϊκού ρόλου και των ικανοποιήσεων που τους πρόσφερε η εξάρτηση των παιδιών από το πρόσωπό τους. Όσο μεγαλύτερη είναι η δυσκολία των γονέων να δεχτούν το γεγονός ότι από-ιδανικοποιούνται από τους εφήβους, τόσο πιο επώδυνη και χρονοβόρα θα είναι για τους τελευταίους η διεργασία της ατομικοποίησης και της αυτονομίας. Στις έφηβες κοπέλες, η αντιδραστικότητα προς τους γονείς είναι συνήθως λιγότερο έντονη (Αναστασόπουλος, 1998). Ο Winnicott (1965) θεωρεί ότι με την αντιδραστικότητα αυτή οι έφηβοι δηλώνουν με ένα ιδιότυπο τρόπο ότι έχουν απόλυτη ανάγκη από τη συμπαράσταση και τη βοήθεια των γονέων. Τους είναι απαραίτητο να μεγαλώνουν σε ένα σταθερό πλαίσιο που να μην καταλύεται από την επιθετικότητά τους. Οι γονείς μπορεί να αντιδράσουν με επιβολή αυστηρού ελέγχου και απαγορεύσεων για να διατηρήσουν την εξάρτηση του παιδιού προς αυτούς. Αυτή η αντίδραση είναι πιθανό να οδηγήσει τον έφηβο σε έντονες εκδραματίσεις: αναζήτηση διεγέρσεων μέσα από τη χρήση ουσιών, σεξουαλική ελευθεριότητα, παραπτωματική συμπεριφορά, φυγή από το σπίτι και άλλα. Σε άλλες περιπτώσεις είναι πιθανό ο έφηβος να παλινδρομήσει και να προσκολληθεί ακόμα περισσότερο στους γονείς (Τσιάντης, 1991).

Στη σύγχρονη κοινωνία, που έχει αποκηρύξει τις παιδαγωγικές πρακτικές του παρελθόντος, πολλοί γονείς, για να αντιδράσουν στην καταπίεση που είχαν υποστεί από τους δικούς τους γονείς, προσπαθούν να μάθουν στα παιδιά να είναι αυτόνομα και ανεξάρτητα. Στην

πραγματικότητα, επιτυγχάνεται το ακριβώς αντίθετο καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν σε ένα ακαθόριστο πλαίσιο, χωρίς σαφή όρια και την αναγκαία καθοδήγηση των ενηλίκων. Κατά την περίοδο της εφηβείας, θεωρούν δεδομένη την επιθυμία του να ανεξαρτητοποιηθεί από αυτούς και τον προτρέπουν να εμπλέκεται σε καταστάσεις τις οποίες δεν είναι ακόμα έτοιμος να αντιμετωπίσει με φυσική συνέπεια την αποτυχία. Έτσι, μειώνεται η αυτοεκτίμησή του, η πραγματικότητα γίνεται τραυματική και ευνοείται η παλινδρόμηση σε προγεννητικά στάδια και η καταφυγή σε φαντασιώσεις παντοδυναμίας. Η διαφοροποίηση εαυτού και αντικειμένου είναι ατελής και αποδυναμώνεται το Υπερεγώ, καθώς οι γονείς δεν θέτουν σαφή όρια στα παιδιά τους (Laufer & Laufer, 1984). Οι γονείς πρέπει να είναι συναισθηματικά κοντά στους εφήβους, να έχουν την ικανότητα να αντέξουν και να "σηκώσουν" την επιθετικότητα και όλα τα αρνητικά συναισθήματα που προβάλλουν επάνω τους. Να είναι δυνατοί και σταθεροί, ώστε να επιτρέψουν στα παιδιά τους να τους απομυθοποιήσουν αλλά και να τα βοηθήσουν να αποκαταστήσουν την συναισθηματική τους ισορροπία. Ο Μανωλόπουλος (1987) υπογραμμίζει πόσο παράδοξο είναι το γεγονός ότι ένας έφηβος μπορεί να από-ιδανικοποιήσει μόνο τους γονείς που δεν φοβάται ότι θα καταρρεύσουν αν τους ανταγωνιστεί ή θα χαθούν αν δεν ασχολείται πια μαζί τους. Η αδυναμία των γονέων δεν του επιτρέπει να αντλήσει την αναγκαία δύναμη για τη συγκρότηση του εαυτού. Ο Kohut (1997) θεωρεί πως ένας αποτυχημένος και ευνουχισμένος πατέρας δεν είναι εύκολο να ξεπεραστεί γιατί δεν είναι ικανός να γίνει ο καθρέπτης πάνω στον οποίο ο έφηβος αντανακλά τις επιθυμίες του για δύναμη, δημιουργικότητα και πρωτοβουλία. Οι γονείς φυσιολογικά αναζητούν τη στήριξη ο ένας από τον άλλον, για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες από τη μεταλλαγή της σχέσης με το παιδί τους. Αυτή η δυνατότητα ωστόσο δεν είναι πάντα εφικτή και αποκαλύπτονται παλιές απωθημένες συγκρούσεις και προκαλούνται καταθλιπτικά συναισθήματα ή αναζητείται ικανοποίηση σε σχέσεις έξω από το γάμο.

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία χρησιμοποιείται ο εύστοχος όρος "σύνδρομο της κενής φωλιάς" (empty nest syndrome) για να περιγράψει τις δυσκολίες των γονέων να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες που δημιουργούνται μετά την ανεξαρτητοποίηση των παιδιών. Επιπλέον, οι

γονείς έχουν να αντιμετωπίσουν διάφορες προκλήσεις σε ότι αφορά και την προσωπική τους εξέλιξη. Η κρίση της εφηβείας συνήθως συμπίπτει χρονικά με την κρίση της μέσης ηλικίας στους γονείς. Κάνουν έναν απολογισμό για όσες από τις φαντασιώσεις του Ιδεώδους του Εγώ κατόρθωσαν να επιτύχουν ή για όσες έμειναν ανικανοποίητες. Ξεκινά για αυτούς η περίοδος της βιολογικής κάμψης, τη στιγμή που το σώμα του εφήβου βρίσκεται σε πλήρη άνθηση. Από το πόσο ικανοποιημένοι είναι οι γονείς από τη ζωή τους μέχρι σήμερα, θα κριθεί και η αντίδραση τους στην αναστάτωση που προκαλεί η εφηβεία. Ωστόσο, είναι δύσκολο να αποφευχθεί η σύγκριση σε τομείς όπως η δύναμη και η σωματική εμφάνιση (Δοξιάδη - Τριπ, 1987). Ο διαχωρισμός των ρόλων δεν είναι πλέον σαφής, καθώς ο έφηβος έχει πλέον τη δύναμη να συγκρουστεί με τον πατέρα αλλά και την ικανότητα για ολοκληρωμένη σεξουαλική δραστηριότητα. Οι γονείς επιδίδονται συχνά σε έναν ναρκισσιστικό ανταγωνισμό με τα παιδιά τους, προσπαθώντας να τα μιμηθούν, ή τα πιέζουν να ενηλικιωθούν όσο το δυνατόν ταχύτερα γιατί έτσι δεν θα απειλούνται από τη δύναμη της νεότητάς τους. Οι γονείς που είναι ναρκισσιστικά ευάλωτου έχουν προβλήματα σε όλες τις φάσεις εξέλιξης των παιδιών τους. Ο Freud (1914) ήταν ο πρώτος που περιέγραψε τις παθολογικές πλευρές του γονεϊκού ναρκισσισμού και αναφερόταν στην γονεϊκή αγάπη σαν προβολή του παιδικού αυτοερωτισμού στη ναρκισσιστική του προέκταση, δηλαδή το παιδί του. Ανάμεσα στην μητέρα και την έφηβη κόρη αναπτύσσονται σε πολλές περιπτώσεις σχέσεις που σχετίζονται με την αρχή και το τέλος της έμμηνης ρύσης. Η κόρη αποκτά την ικανότητα για σύναψη σεξουαλικών σχέσεων και τεκνοποίηση, ενώ για τη μητέρα η σεξουαλικότητα και η θηλυκότητα υποχωρούν. Γίνεται λοιπόν κατανοητό πως μπορεί να φθονεί την κόρη για τις νέες ιδιότητές της, ενώ ταυτόχρονα η ίδια αισθάνεται λύπη και απόγνωση για τη σταδιακή απώλεια αυτών των ιδιοτήτων. Πάντως φαίνεται πως οι μητέρες που είχαν μία ικανοποιητική ερωτική ζωή μεταδίδουν και στις κόρες μία ηρεμία σχετικά με τη σεξουαλικότητα, χωρίς να τις φορτώνουν με άγχος και ενοχές (Δοξιάδη-Τριπ, 1987).

Η αναβίωση του οιδιποδειού και των πρώιμων διεργασιών της σεξουαλικότητας δε συμβαίνει μόνο στους εφήβους αλλά και στους γονείς

τους. Οι συγκρούσεις της παιδικής ηλικίας έρχονται πάλι στην επιφάνεια, ιδιαιτέρως αν δεν έχουν επιλυθεί κατά τη δική τους εφηβεία (Τσιάντης, 1991). Οι γονείς εκδηλώνουν και αυτοί, σε ασυνείδητο επίπεδο, αιμομεικτικές τάσεις απέναντι στα παιδιά τους οι οποίες προκαλούν άγχος και ενοχές. Οι τάσεις αυτές μπορεί να εκδηλωθούν με ζήλια του γονέα προς το παιδί του αντίθετου φύλου ή να εκδραματιστούν με τη σύναψη μίας ετερόφυλης σχέσης με ένα αρκετά νεότερο άτομο. Μπορεί ακόμα να ζηλεύουν τα παιδιά τους γιατί οι ίδιοι είχαν πιο αυστηρούς και απαγορευτικούς γονείς και δεν τους επιτρεπόταν να ζήσουν όλα αυτά που συμβαίνουν στα δικά τους παιδιά.

Οι γονείς γίνονται συχνά αυταρχικοί προς τα παιδιά τους, απαγορεύοντας τη διασκέδαση, τις γνωριμίες με εφήβους του άλλου φύλου, για να αναστείλουν την έκφραση της δικής τους σεξουαλικότητας, την οποία προβάλλουν στα παιδιά τους (Benedek, 1970). Αυτή η στάση εκλο-γικεύεται συνήθως (για παράδειγμα ο πατέρας λέει στον έφηβο ότι είναι επικίνδυνο να γυρνάς τη νύχτα στους δρόμους) και προκαλεί θυμό και αντίδραση από τον έφηβο. Επιπλέον, η αυταρχικότητα των γονιών δημιουργεί συνήθως πολύ αυστηρό Υπερεγώ, το οποίο είναι τιμωρητικό και άτεγκτο, χωρίς να προστατεύει τον ψυχισμό από τις εντάσεις (Winnicott, 1965). Σε άλλες περιπτώσεις οι γονείς δεν έχουν να αντιμετωπίσουν μόνο τη συμβολική απώλεια του παιδιού τους από τον κόλπο της οικογένειας, αλλά πρέπει να αντιμετωπίσουν και την πραγματική απώλεια των δικών τους γονέων που φεύγουν από τη ζωή. Γίνονται και οι ίδιοι "παιδιά χωρίς γονείς" και κατακλύζονται από συναισθήματα μοναξιάς. Όλες αυτές οι διεργασίες είναι πολύ επώδυνες και οι γονείς οφείλουν να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα και να βρουν νέους τρόπους ικανοποίησης (Δοξιάδη-Τριπ, 1987).

Τέλος, ο J. Anthony (1969) περιέγραψε τις κυριότερες στερεότυπες αντιδράσεις των ενηλίκων απέναντι στο φαινόμενο της εφηβείας. Οι γονείς που ενστερνίζονται αυτές τις αντιδράσεις αισθάνονται συνήθως απειλημένοι από τον έφηβο. Τα "στερεότυπα" για την εφηβεία, σύμφωνα με τον Anthony είναι τα εξής:

α) ο έφηβος καταλαμβάνεται από ακατάσχετη σεξουαλική μανία και γίνεται επικίνδυνος ενώ ταυτόχρονα χρειάζεται καθοδήγηση και

ενθάρρυνση γιατί είναι ακόμα ανεπαρκής,

β) είναι έρμαιο των επιθυμιών του, αποκόπτεται από τους δεσμούς με την οικογένεια χωρίς την ικανότητα να επιβληθεί στα συναισθήματά του, αδυνατεί να προσαρμοστεί σε ένα ενήλικο περιβάλλον ενώ την ίδια στιγμή με την περίεργη συμπεριφορά του κάνει μία απελπισμένη έκκληση για βοήθεια,

γ) είναι αδίστακτος εκμεταλλευτής και σαδιστής για τους γονείς ενώ για άλλους είναι ένα αγνό και ανυπεράσπιστο θύμα για εκμετάλλευση,

δ) είναι αντικείμενο φθόνου καθώς κατέχει όλα τα προσόντα και τις ικανότητες που σταδιακά χάνει ο ενήλικας. Ταυτόχρονα είναι αυτός που μπορεί να ικανοποιήσει τις ανεκπλήρωτες επιθυμίες των γονέων και πρέπει να προστατευθεί και να ενθαρρυνθεί και

ε) είναι ένας μέλος της οικογένειας που διαταράσσει τις ευαίσθητες ισορροπίες και πρέπει να εκδιωχθεί αλλά και ένα αγαπημένο αντικείμενο που χάθηκε και για το οποίο η οικογένεια πρέπει να πενήσει.

Είναι εύκολο να διαπιστωθεί η αντιφατικότητα της καθεμιάς από αυτές τις στερεότυπες πεποιθήσεις. Ο γονείς οφείλουν λοιπόν να επιδεικνύουν μία σταθερή αλλά και ευέλικτη στάση απέναντι στους εφήβους, χωρίς να θεωρούν πως έχουν αποτύχει σαν γονείς, βλέποντας τα παιδιά τους να μεταμορφώνονται από την φυσιολογική εξελικτική κρίση της εφηβείας (Μανωλόπουλος, 1987).

7. ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΩΣΤΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥΣ

Το ερώτημα, το οποίο θα πρέπει να μας απασχολεί σήμερα είναι: Πως μπορούμε να διαπαιδαγωγήσουμε σωστά τους νέους, αν δεν του ρωτήσουμε ποιες είναι οι μύχιες επιθυμίες, οι οραματισμοί και οι προσδοκίες τους από τους γονείς και του Παιδαγωγούς; Είναι αντιπαιδαγωγικό να επιβάλλεις στους άλλους ή και στον εαυτό σου ανεπιθύμητες και ανεφάρμοστες ιδέες, που δεν βρίσκουν απήχηση και δε συγκινούν τον εσωτερικό κόσμο. Θα ήταν πιο ανθρώπινο, να ερευνήσουμε τα ενδιαφέροντα των νέων σε κάθε εποχή, να καθιερώσουμε τον διάλογο, να δεχτούμε τη φωνή τους, ακόμα και την κριτική τους. Μήπως θεωρούμε ανώριμους και επιπόλαιους τους νέους μας; Μήπως ετοιμάζουμε εμείς τα

πάντα και τους υποχρεώνουμε απλώς να δεχτούν τις απόψεις μας και μάλιστα χωρίς αντιλογίες; Ξεχνάμε βασικές παιδαγωγικές και ψυχολογικές αρχές, όταν με αμετακίνητο δογματισμό καταργούμε το διάλογο. Μας διαφεύγει ίσως η αναντίρρητη αλήθεια, πως ό,τι επιβάλλεται δεν αφομοιώνεται. Η ετερόνομη αγωγή υστερεί έναντι της αυτόνομης. Τα παιδιά έχουν δικαίωμα να ζήσουν την παιδική τους ηλικία και να διαπαιδαγωγηθούν για το αύριο, που θα κληθούν να δράσουν και να επιβιώσουν. Είχε δίκιο ο Jean Paul όταν έγραφε: «Τα παιδιά και τα ωρολόγια δεν επιτρέπεται να κουρδίζουμε μόνιμα, πρέπει να τα αφήνουμε επίσης να πάνε μόνα τους». (Waltraut Hofeg-Hartmann) Δεν επιτρέπεται να καθλώνουμε την έμφυτη τάση των νέων για την κατάκτηση της ζωής. Δεν πρέπει να μεταβάλλουμε την αγάπη των παιδιών μας σε εχθρότητα.

Η προσέγγιση αποτελεί επιταγή και καθήκον της αγωγής. Ο διάλογος θεωρείται ο χρυσός κανόνας για τη λύση των προβλημάτων. Αρκεί να έχουμε την ωριμότητα να δεχτούμε την αλήθεια γυμνή. Με τους νέους βλέπει κανείς κατάματα τη ζωή. Χαράζει μαζί τους πορεία για την κατάκτηση του μέλλοντος. Προσαρμόζεται στην αδήριτη ανάγκη της πραγματικότητας. Γίνεται ο ίδιος νέος και βλέπει τον κόσμο με αισιοδοξία και ελπίδες. Οι νέοι ζουν την ηλικίας τους και κινούνται με τις φυγόκεντρες κατευθύνσεις του πολιτισμού μας. Αντιστρατεύονται σε κάθε μορφή βίας. Αντιδρούν επαναστατικά στην καταπίεση.

Αρνούνται ν' αντιγράψουν τη δική μας προσωπικότητα γιατί έχουν δική τους. Σέβονται την κοινωνία, αλλά ζητούν κατοχύρωση των ελευθεριών τους.

Δεν προκαλούν, όταν εμείς δείχνουμε κατανόηση και αντιστρατεύονται, όταν η φορτική μας δεοντολογία συγκρούεται με τα δικά τους ιδανικά. Το αν οι σημερινοί νέοι είναι χειραφετημένοι μπορούμε να το διαπιστώσουμε από την οργάνωση της προσωπικής τους ζωής.

Η κοινωνία των παιδιών δεν έχει να ζηλέψει τίποτα από τους μεγάλους. Γιατί με όλη τη ειλικρίνεια από τους μεγάλους πηγάζουν τα στοιχεία, που συνειδητά ή ασυνείδητα οικειοποιούνται αργότερα τα παιδιά μας.

8. ΠΩΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΙ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

Από τα απώτατα βάθη του ιστορικού παρελθόντος, γονείς και παιδαγωγοί αναζητούν τον ιδανικό νέο και την ιδανική νέα και προσπαθούν να σκιαγραφήσουν την υπόστασή του. Ποια είναι τα αντικειμενικά κριτήρια των προσπαθειών της αγωγής; Οι γονείς κατά μεγάλο ποσοστό προσπαθούν να εναρμονίσουν τη γνώση με την αρετή. Αγωνίζονται παράλληλα να ενισχύσουν την τέλεια πνευματική διάπλαση των νέων, αλλά όλα αυτά με γνώμονα τις δικές τους αντιλήψεις.

Οι σημερινοί γονείς στην πλειονότητα παραπονούνται για τη συμπεριφορά, τα διαφέροντα, τις ροπές, τις ιδέες και τον τρόπο ζωής των νέων. Επαινούν οι γονείς συνήθως την εσωστρέφεια, την προσκόλληση στην ηθική, την απεριόριστη υποταγή στην αυθεντία, την αδιαφορία των νέων προς το φύλο, την τάση των παιδιών για φιλομάθεια και κάθε άλλο σχετικό, που δείχνει εξάρτηση από την οικογένεια. Θέλουν του νέους να μην ενδιαφέρονται για τα θεάματα, να ντύνονται σεμνά, ν' αποφεύγουν τις παρέες και τις διασκεδάσεις, να μην παίζουν γιατί κατά τη γνώμη τους το παιγνίδι είναι χαμένος καιρός και να δέχονται μια κατευθυνόμενη αγωγή χωρίς παρεκκλίσεις και διαμαρτυρίες.

Τι θα γίνει όμως, όταν οι γονείς δούνε μια μέρα μπροστά τους έφηβο να μην ενδιαφέρεται για τις χαρές της ζωής και να στερείται κάθε πρωτοβουλίας; Είναι παρατηρημένο ότι πολλοί γονείς παραπονούνται για κάποιες νευρωτικές τάσεις των παιδιών τους. Προσπαθούν τότε να δημιουργήσουν ευνοϊκότερες προϋποθέσεις. Χαλαρώνουν οι ίδιοι τους περιορισμούς. Οργανώνουν ευκαιρίες για ανάπτυξη της κοινωνικότητας. Θέματα ενδυμασίας και συμπεριφοράς του παιδιού χάνουν την επικαιρότητά τους. Οι γονείς δέχονται και προκαλούν κάθε αντίδραση του παιδιού, αρκεί να το λυτρώσουν από το τέλμα της αδιαφορίας και αποξένωσης από τη ζωή, που το έριξαν κάποτε οι ίδιοι με την αντιπαιδαγωγικότητά τους.

Οι διαπιστώσεις είναι ωφέλιμες για τους άλλους, αλλά μοιραίες και ανεπανόρθωτες για μας τους ίδιους. Πόσοι αλήθεια γονείς και παιδαγωγοί σκέφτηκαν ποτέ ότι το παιδί τους έχει δική του προσωπικότητα, ότι

ζητάει εξατομίκευση και όχι οδοστρωτήρα; Πόσοι από μας όμως δεν πιέζουν, δεν συγκρίνουν, δεν παρατηρούν, δεν υποτιμούν τα παιδιά, γιατί υστερούν στους τομείς, που οι μεγάλοι θεωρούν σαν έκφραση της επιτυχίας και της τελειότητας;

Είναι ακατανόητο και τρομερά αντιφατικό να ενδιαφέρεσαι για την ολοκλήρωση μιας ανθρώπινης ύπαρξης και συγχρόνως να μετέρχεσαι κάθε θεμιτό ή αθέμιτο μέσο, αναγκάζοντάς τη, ν' απαρνηθεί τη φύση της, να ξεπεράσει τις δυνάμεις της, να γίνει ένα εγωιστικό άτομο και να μετράει την ευτυχία του, με κάποια νούμερα ή βαθμούς, που πήρε στο σχολείο ή με κάποιες κοινωνικές αναγνωρίσεις, που φθάνοντάς της κατάντησε ένα καταπιεσμένο, κομπλεξικό και ετοιμόρροπο ων. Στην αρμονική συνένωση λοιπόν και τη βιωσιμότητα αξιών της ζωής, χωρίς καταναγκασμούς και ακρότητες βρίσκεται ο τύπος του ιδανικού νέου και νέας. Η διάρθρωση της κοινωνίας μας, με τις πολύπλευρες τεχνικές ειδικεύσεις δεν αφήνει περιθώρια για μονομέρειες της αγωγής. Η ίδια η ζωή με τους ποικίλους ανταγωνισμούς και τα αντιτιθέμενα συμφέροντα, απαιτεί δυναμισμό για επιβίωση. Ύστερα από τις ρεαλιστικές αυτές σκέψεις η εικόνα του ιδανικού νέου, συμπληρώνεται με την τάση του για δημιουργικότητα, για δραστηριότητα κοινωνική, για το χτίσιμο μιας ελεύθερης προσωπικότητας με βάση τη δικαιοσύνη, με υπόβαθρο ηθικό, αλλά και με δύναμη του αυτοελέγχου και της προσαρμογής στη ζωή.

Η εξωοικογενειακή ζωή του παιδιού δημιουργεί τη μεγαλύτερη ευθύνη για τους γονείς και τους παιδαγωγούς. Αποκοπή των νέων από τη σύγχρονη κοινωνική ζωή, θα ισοδυναμούσε με αυτοκαταδίκη της νέας γενιάς. Σκοπός των προσπαθειών της οικογένειας πρέπει να είναι η οργάνωση μιας θετικής επίδρασης των κοινωνικών εκδηλώσεων στο σχηματισμό εποπτειών για ανθρώπινη δράση.

9. ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Η παιδική ηλικία είναι ένα κράμα προβλημάτων και γεγονότων. Οι νέοι της εφηβικής ιδίως ηλικίας διακρίνονται για τα σφοδρά πάθη, τις επιθυμίες και τους επαναστατικούς τους προσανατολισμούς. Στο στάδιο της εφηβείας οι νέοι παρουσιάζουν μια ριζική αλλαγή στη συμπεριφορά και τα διαφέροντά τους. Τα προβλήματα αυτά θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα εξής: (Παν. Δ. Ξωχέλλης)

α) Η εσωστρέφεια του εφήβου, που ενισχύεται από την αντίθεσή του να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Ό,τι δεν εναρμονίζεται με τον δικό του κόσμο, ό,τι έρχεται σαν επιταγή από το κατεστημένο, του προκαλεί αντίδραση και τον προδιαθέτει εχθρικά.

β) Η πάλη του για να εδραιωθεί κοινωνικά και οι δυσκολίες του για την τόνωση του αυτοσυναισθηματός, τον κάνει επιφυλακτικό και επιθετικό.

γ) Στο συναισθηματικό τομέα τον διακρίνει μια τάση για απομόνωση, μια φυγή από τη ζωή που σφύζει, ένα κλείσιμο στον εαυτό του μακριά από το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον που δεν μπορεί να κατανοήσει τα προσωπικά του προβλήματα. Ατομικά ημερολόγια και σημειώσεις, ένταξη σε ομάδες παιδιών της ίδιας ηλικίας, στοχασμοί και όνειρα αποτελούν τις συνηθέστερες εκδηλώσεις αυτής της ηλικίας.

δ) Ο έφηβος παύει να δέχεται παθητικά απόψεις και ιδέες. Η αντίθεσή του είναι έντονη. Κυριαρχείται από μια πνευματική εγρήγορση. Στις συζητήσεις τον διακρίνει η οξύτητα και η παρρησία. Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Π. Ξωχέλλης τονίζει χαρακτηριστικά: «Η αγωγή αποκτά στην εφηβική ηλικία μεγάλη βαρύτητα. Η επιτυχία της εξαρτάται λιγότερο από άμεσους παιδαγωγικούς χειρισμούς και περισσότερο από την εμπιστοσύνη του έφηβου στους γονείς και εκπαιδευτικούς και από την κατανόηση που δείχνουν οι τελευταίοι για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει. Αυτό που ονομάζουμε «παιδαγωγικό τακτ» είναι εδώ τόσο απαραίτητο όσο ίσως σε κανένα άλλο στάδιο εξέλιξης. (Παν. Δ. Ξωχέλλης) Οι έφηβοι πιστεύουν ότι μπορούν να στηριχτούν στη δική τους αυτοδυναμία. Η εσωτερική τους ζωτικότητα τους εμπνέει αυτοπεποίθηση στην αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Μια μαθήτρια 15 χρονών γραφεί: «Προσπαθούμε αυτά τα προβλήματα να μπορέσουμε να τα συζητήσουμε με τους γονείς μας. Βλέπουμε ότι υπάρχουν κάποιοι δισταγμοί, κάποιες αντιρρήσεις. Γιατί όμως να μην μπορούν να συζητήσουν χωρίς να λένε μισόλογα, να διακόπτουν τη συζήτηση και να μην μας λένε καθαρά αυτά που πρέπει να μας πουν; Τι ωραία που είναι όταν ξέρει το παιδί, πως όταν έχει ν' αντιμετωπίσει ένα δύσκολο πρόβλημα, θα πάει στο σπίτι και θα συζητήσει με τους γονείς του και ότι οι γονείς του παίρνουν μέρος στα προβλήματά του και θα πρέπει να τους βλέπει σα φίλους». Η διαλογική λοιπόν συζήτηση θεωρείται σα μέσο, που θα γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ γονιών και παιδιών. Οι γονείς θα πληροφορηθούν πολύπλευρα για κάθε νέα κατάσταση και θα έχουν την ευκαιρία ν' αντιμετωπίσουν το πρόβλημα σύμφωνα με το συμφέρον του παιδιού τους. Τι θα κερδίσουν οι γονείς με την άγνοια και την απόσταση; Τι θα ωφελήσουν το συγκλονιζόμενο από τα προβλήματα της εφηβικής ηλικίας νέο με την άρνηση και την αδιαλλαξία; Ποιον σε τελευταία ανάλυση βλάπτουν οι γονείς με την κατάπνιξη του διαλόγου και της πηγαίας διάθεσης των νέων για ειλικρινή και γόνιμη συνεργασία;

Η ίδια μαθήτρια γραφεί: «Ζούμε σε μια εποχή που έχει γεμίσει προβλήματα, που θα μπορούσαν να λυθούν με τη βοήθεια και συμπαραστάση των γονιών μας. Να όμως που σ' αυτό στο σημείο παρουσιάζεται μια ασυμφωνία μεταξύ γονέων και παιδιών. Και αυτό ακριβώς είναι το μεγάλο πρόβλημά μας». Συζήτηση λοιπόν. Πειστικά και λογικά επιχειρήματα. Ανάλυση της πείρας και των βιωμάτων της ζωής. Όχι απειλές και κατηγορίες. Όχι υπαινιγμοί για την ανωριμότητα και την μονομέρεια. Όχι δογματισμός και πολεμική στις ιδέες των εφήβων. Η επιχειρηματολογία μας δεν πρέπει να στηρίζεται σε τυποποιημένες απόψεις. Πρέπει να μάθουμε να δεχόμαστε με ρεαλισμό τις καταστάσεις και τα γεγονότα και να θυσιάσουμε κάθε απόχρωση εγωισμού, όταν πεισθούμε, ότι θα σώσουμε ανθρώπινες ψυχές.

Οι μεγάλοι δεν υποψιάζονται καν τι γίνεται στη ψυχή του παιδιού. Ανεξερεύνητο και αβυθομέτρητο το υπόγειο της παιδικής ψυχής. Κατάμεστο από δροσιά των αγνότερων αισθημάτων, που δεν

εξαγοράζονται ούτε με τη βία, ούτε με δώρα, ούτε με την υστερική μας ευθυνοφοβία. Το καλύτερο και αποτελεσματικότερο όπλο μας είναι η αγάπη, αλλά μια αγάπη που ν' αγγίζει και να γοητεύει την παιδική ψυχή και όχι να την καταδυναστεύει.

Στην ερώτηση «συμφωνώ ή διαφωνώ με τους γονείς μου» μια μαθήτρια 13 χρονών απάντησε: «Να και ένα θέμα της εποχής μας. Απασχολεί χιλιάδες παιδιά και θα πρέπει κάποτε να λυθεί και να ξεκαθαριστούν οι σχέσεις μεταξύ γονιών και παιδιών. Θα μπορούσαν να συζητήσουν μαζί μας τα θέματα που μας απασχολούν. Έτσι θα έμπαιναν στη ψυχή μας και θα μας έκαναν να τους αγαπήσουμε και να κάνουμε το παν για να τους ευχαριστήσουμε. Δυστυχώς όμως πολύ λίγοι γονείς το κάνουν αυτό κι έτσι χιλιάδες παιδιά – όπως βλέπουμε και στις εφημερίδες – αναγκάζονται να φύγουν από τα σπίτια τους και ακολουθούν τον κακό δρόμο. Γι' αυτό παιδιά όλου του κόσμου, ας φωνάξουμε όλα με μια φωνή στους γονείς μας, ότι θα πρέπει να μας δείχνουν την αγάπη μας όχι αγοράζοντας μας δώρα, αλλά μπαίνοντας στην ψυχή μας και καλλιεργώντας τον ψυχικό μας κόσμο, που τελείως ανυποψίαστος για το τι συμβαίνει στον έξω κόσμο, κρύβει μια βαθειά αγάπη για όλους μέσα του».

10. Ο ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ

Μεταξύ των ανθρωπίνων ομάδων, η οικογένεια παίζει έναν πρωταρχικό ρόλο στη μετάδοση του πολιτισμού. Εάν οι πνευματικές παραδόσεις, η διαφύλαξη των τελετών και των ηθών, η διατήρηση των τεχνικών και της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς της αμφισβητούνται από άλλες κοινωνικές ομάδες, η οικογένεια επικρατεί στον τομέα των πρώτων μορφωτικών βημάτων, της καταστολής των ενστίκτων, της πρόσκτησης της γλώσσας που, ακριβώς, ονομάζεται μητρική. Κατ' αυτόν τον τρόπο πρυτανεύει στις θεμελιακές διαδικασίες της ψυχικής ανάπτυξης, σ' αυτή την οργάνωση των συγκινήσεων, σύμφωνα με τύπους διαμορφωμένους σ' εξάρτηση από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, η οποία βρίσκεται στη βάση των αισθημάτων. Σ' ευρύτερη κλίμακα μεταδίδει δομές συμπεριφοράς και παράστασης, το υφαντό των οποίων υπερβαίνει τα όρια της συνείδησης.

Αποκαθιστά, έτσι, ανάμεσα στις γενιές μια ψυχική συνεχεία, η αιτιότητα της οποίας είναι νοητικής τάξης. Αυτή η συνεχεία, όσο και αν αποκαλύπτει το επίπλαστο των θεμελίων της μέσα στις ίδιες τις έννοιες που ορίζουν την ενότητα της γενεαλογικής γραμμής, από το τοτέμ ως πατρώνυμο, δεν παύει να εκδηλώνεται με τη μετάδοση στους επιγόνους ψυχικών διαθέσεων που γειτνιάζουν με το έμφυτο. (ΖΑΚ ΛΑΚΑΝ)

11. ΠΡΟΣΚΟΛΛΗΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΓΟΝΕΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΟΥ

Το ζήτημα της ευαίσθητης ή μη ανταπόκρισης συνδέεται εν μέρει με την ποιότητα του «**συναισθηματικού δεσμού**» ή της «**προσκόλλησης**» που δημιουργείται ανάμεσα στο γονέα και το βρέφος. Η επιβίωση του νηπίου εξαρτάται από τη συνεχή και γεμάτη αγάπη αφοσίωση του ενήλικου που φροντίζει το παιδί.

Προσκόλληση ονομάζεται ο μακροχρόνιος συναισθηματικός δεσμός που δημιουργείται ανάμεσα σε συγκεκριμένα άτομα. Χαρακτηρίζεται από αναζήτηση σωματικά εγγύτητας, παρηγοριάς και ασφάλειας, από άγχος αποχωρισμού το οποίο μπορεί να προκληθεί από μια ενδεχόμενη διακοπή του δεσμού, και από αμοιβαιότητα από την πλευρά των προσώπων που αποτελούν το αντικείμενο της προσκόλλησης.

Η Προσκόλληση βασίζεται σε έναν αριθμό έμφυτων συμπεριφορών (χαμόγελο, κλάμα κ.λπ.) οι οποίες εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους και αυξάνουν τις πιθανότητες του βρέφους για επιβίωση.

Οι συνέπειες της προσκόλλησης είναι ιδιαίτερα ζωτικής σημασίας για το παιδί κατά τα πρώτα χρόνια της ανάπτυξής του.

Εάν η προσκόλληση δεν είναι ασφαλής ή εάν αποτύχει να συμβεί, το παιδί θα αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα στο μέλλον.

- **Δημιουργία δεσμού με τη μητέρα.** Υπάρχουν πολλές παραλλαγές του τρόπου με τον οποίο δημιουργούνται και αναπτύσσονται τα μητρικά αισθήματα. Οι μητέρες, γενικά, περιμένουν ότι θα νιώσουν θετικά μητρικά αισθήματα για το παιδί τους αμέσως μόλις εκείνο γεννηθεί. Και, πραγματικά, αρκετές μητέρες αναφέρουν ότι ένιωσαν αμέσως αγάπη για το νεογέννητο μωρό τους. άλλες αναφέρουν ότι δεν ένιωσαν τίποτα απολύτως. Πάρα ταύτα, οι μητέρες δεν χρειάζεται να ανησυχούν αν στην

αρχή αισθανθούν αδιαφορία για τα μωρά τους, γιατί είναι κάτι που συμβαίνει πολύ συχνά. Έχει αποδειχθεί ότι το 40% περίπου των μητέρων αρχικά εκδηλώνουν αδιαφορία για το παιδί, η οποία όμως πολύ γρήγορα εξαφανίζεται, καθώς αρχίζουν να εξοικειώνονται με το μωρό. Το φαινόμενο της προσκόλλησης λειτουργεί και για τις δυο πλευρές. Έτσι, και η μητέρα αρχίζει να διαμορφώνει Προσκόλληση για το παιδί της.

Η λεπτομερής εξέταση υποκειμενικών και αντικειμενικών αναφορών σχετικά με την ανάπτυξη της μητρικής αγάπης καθιστά ολοφάνερο το γεγονός ότι η δημιουργία της προσκόλλησης του παιδιού και της μητέρας είναι συνήθως μια σταδιακή διαδικασία.

- **Δημιουργία δεσμού με τον πατέρα.** Οι περισσότεροι πατέρες αναπτύσσουν μια πολύ ισχυρή αγάπη για τα παιδιά τους, ακόμη και αν δεν βρίσκονταν κοντά στην αίθουσα του τοκετού κατά την ώρα της γέννησης τους. μια μελέτη με άνδρες που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες έδειξε ότι άρχισαν να αναπτύσσουν δεσμό με το νεογέννητο τις πρώτες κιόλας ημέρες μετά τη γέννηση του ή ακόμη νωρίτερα. Συνήθως εκδήλωναν ένα αίσθημα ανησυχίας, αφοσίωσης και ενδιαφέροντος (πλήρους απορρόφησης). Δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι η άμεση επαφή του πατέρα με το νεογέννητο διευκολύνει αυτή την απορρόφηση. Πάρα ταύτα, καλό είναι να δίνεται η ευκαιρία στον πατέρα και στο βρέφος να γνωριστούν μεταξύ τους όσο το δυνατόν νωρίτερα, ιδιαίτερα στη σύγχρονη δυτική κοινωνία όπου παρατηρείται μαζική αύξηση των οικογενειών με ένα γονέα.

12. ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Ακόμη και η καλύτερη συμπεριφορά δεν πρέπει να εκδηλώνεται με υπερβολή. Υπάρχει ένα σημείο πέρα από το οποίο ο γονεϊκός ρόλος-όταν ασκείται με υπερβολικό ζήλο – γίνεται αποπνικτικός για το παιδί. Η στοργή των γονέων είναι αναμφίβολα ζωτικό συστατικό της υγιούς ανάπτυξης του παιδιού και του εφήβου, αλλά όπως συμβαίνει με όλα τα πράγματα, **το κλειδί είναι το μέτρο.**

Παρακάτω ακολουθούν μερικές, από τις πιο συνηθισμένες μορφές συμπεριφοράς των γονέων προς τα παιδιά τους.

➤ **Υπερπροστασία**

Η υπερβολική – υπέρμετρη προστασία είναι μια ακραία γονεϊκή συμπεριφορά η οποία είτε εμπεριέχει υπερβολική επιείκεια και υποχωρητικότητα (ο γονέας κακομαθαίνει το παιδί) είτε υπέρμετρη κυριαρχική διάθεση (ο γονέας που καταπιέζει το παιδί) είτε συνδυάζει και τα δυο.

Οι υπερπροστατευτικοί γονείς συχνά παραπαίουν ανάμεσα στην κυριαρχική και στην υποτακτική συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά τους. Η κυριαρχική μορφή υπερπροστασίας προκαλεί συχνά υπερβολική εξάρτηση, παθητική και υποτακτική συμπεριφορά από την πλευρά του παιδιού και γίνεται η βασική αιτία για την πρόκληση μελλοντικών ψυχολογικών προβλημάτων.

➤ **Κυριαρχία – περιορισμοί**

Παιδιά των οποίων οι γονείς είναι αυταρχικοί, και οι οποίοι πρωτιμούν τη σωματική τιμωρία για να επιβάλουν τους αυστηρούς τους κανόνες (οι οποίοι δεν έχουν συζητηθεί καθόλου με τα ίδια τα παιδιά), τείνουν να είναι πιο εξαρτημένα και ταυτόχρονα πιο επαναστατικά. Οι περιοριστικοί, αυταρχικοί γονείς προσπαθούν να διαμορφώνουν, να ελέγχουν και να αξιολογούν τη συμπεριφορά και τις στάσεις του παιδιού σύμφωνα με έναν άκαμπτο κώδικα διαγωγής. Συνήθως αυτός είναι απόρροια θρησκευτικών αντιλήψεων. Η υπακοή εκλαμβάνεται ως αρετή, ενώ επιβάλλονται συνήθως αυστηρές τιμωρίες προκειμένου να χαλιναγωγηθεί η ισχυρογνωμοσύνη του παιδιού (και αργότερα του εφήβου) στα σημεία όπου οι πράξεις ή οι πεποιθήσεις του έρχονται σε σύγκρουση με αυτό που οι γονείς θεωρούν ως σωστό. Αυτοί πιστεύουν στην **κατήχηση** και τον **εξαναγκασμό**, και όχι στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους σε αξίες όπως είναι ο σεβασμός για τις αρχές, η εργασία και η διατήρηση της παραδοσιακής τάξης των πραγμάτων. Ο διάλογος αποθαρρύνεται, διότι το παιδί πρέπει να αποδειχθεί το γονεϊκό λόγο ως το μόνο σωστό και απόλυτο.

Τα παιδιά κυριαρχικών γονέων έχουν συχνά έλλειψη αυτοπεποίθησης και στερούνται την ικανότητα να αντιμετωπίζουν ρεαλιστικά τα προβλήματά τους, με αποτέλεσμα να αποτυγχάνουν ή να αργούν να αποδεχθούν τις ευθύνες του ενήλικου. Έχουν την τάση να

αποσύρονται από καταστάσεις που θεωρούν δύσκολες, και συχνά εξελίσσονται σε άτομα που αργότερα θα συστήσουν το τμήμα του ενήλικου πληθυσμού που ψυχολογικά «δεν φεύγει ποτέ από το σπίτι» και που, τις περισσότερες φορές, δεν τολμά να φύγει και στην πραγματικότητα.

➤ **Απόρριψη (σωματική και συναισθηματική κακοποίηση)**

Αν οι γονείς απορρίπτουν το παιδί τους, είναι πιθανό η ψυχολογική ανεξαρτησία του να βρεθεί σε κίνδυνο. Για μερικά παιδιά και έφηβους, απόρριψη σημαίνει παραμέληση, χωρίς ίχνος συναισθήματος, και αδιαφορία ή αναμφισβήτητη εχθρότητα εκ μέρους των γονέων.

Η συναισθηματική απόρριψη μπορεί να μην είναι τόσο εμφανής, αλλά τα παιδιά καταλήγουν να πιστέψουν ότι δεν αξίζουν, ότι η ίδια η ύπαρξή τους κάνει τους γονείς τους δυστυχείς. (M. Herbert)

13. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΓΟΝΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ – ΤΟ ΜΑΓΙΚΟ ΚΛΕΙΔΙ

Η βάση των υγιών σχέσεων με τους έφηβους είναι η ικανότητα της επικοινωνίας – ν' ακούνε και να μιλούν –ικανοποιητικά και με τρόπο φιλικό. Με σεβασμό. Για να το πετύχουν αυτό, πρέπει να συνειδητοποιήσουν και να μπορούν να διακρίνουν ορισμένους κλασικούς ρόλους γονιών, του οποίους θα πρέπει να αποφύγουν. Είναι ο ρόλος του γονιού που Διατάζει, που Κάνει κήρυγμα, που Διδάσκει, που Αξιολογεί και Γελοιοποιεί.

Βασική προϋπόθεση είναι να δεχτούν τον έφηβο όπως είναι, με όλα τα λάθη. Η αντιμετώπιση αυτή αρχίζει από τη στιγμή που θα δεχτούν τον έφηβο σαν μια ξεχωριστή ανθρώπινη ύπαρξη. Η παραδοχή αυτή, τους επιτρέπει να δουν τον ενήλικα, που αρχίζει να ξεπροβάλλει μέσα από τον έφηβο. Τους επιτρέπει ακόμα να ακούσουν τα συναισθήματά του, που συχνά οι ενήλικες ούτε ακούνε ούτε δέχονται.

Η παραδοχή των γονιών πρέπει να είναι κάτι περισσότερο από απλή στάση. Πρέπει να ειπωθεί με λόγια. Με τα λόγια τους, καθώς επίσης και με τη δική τους συμπεριφορά, θα δώσουν στον έφηβο το μήνυμα της παραδοχής.

Αν επιθυμούν να καλλιεργήσουν μια θετικότερη επικοινωνία με τον έφηβο, πρέπει ν' ακούσουν τα συναισθήματα που συνοδεύουν τα λόγια

του. κάθε μήνυμα συνοδεύεται από ένα συναίσθημα. Μπορούν να δώσουν στον έφηβο το μήνυμα ότι ενδιαφέρονται και νοιάζονται γι' αυτόν, δείχνοντας και λέγοντάς του ότι, όχι μόνο ακούνε αυτά που λέει, αλλά νιώθουν και την ψυχική του κατάσταση.

Όταν ακούνε, αναγνωρίζουν και αποδέχονται την ψυχική του κατάσταση, τότε μπορούν ν' ανταποκριθούν και στα συναισθήματα, τις πεποιθήσεις και γενικά στη συνολική του στάση που βρίσκεται στο κέντρο της ύπαρξής του. Το ν' ακούνε και να γίνονται ο καθρέφτης των συναισθημάτων του, απαιτεί να λένε με ακρίβεια ό,τι νομίζουν πως νιώθει ο έφηβος, π.χ., «πολύ θυμωμένος», «πληγωμένος», «απογοητευμένος» κ.λπ. Η διαδικασία αυτή βοηθάει τον έφηβο να νιώσει ότι αληθινά τον καταλαβαίνουν. (Ντον Ντινκμέγιερ)

14. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Σκοπός της ανασκόπησης αυτής είναι να καλυφθεί μια ανάγκη, η ανάγκη που δημιουργείται απ' το γεγονός πως ενώ έχουν πολλά γραφεί και πολλή έρευνα έχει γίνει σχετικά με το ρόλο της μητέρας στην εξέλιξη του παιδιού, ο ρόλος του πατέρα πολλές φορές παραγνωρίζεται και έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Ο ίδιος ο Bowlby, που τόσο αριστοτεχνικά έχει μελετήσει τις σχέσεις μητέρας –παιδιού, βλέπει το ρόλο του παιδιού σαν έμμεσο, δηλαδή σαν ένα ρόλο που η αξία του καθορίζεται μόνο απ' την οικονομική και συναισθηματική υποστήριξη προς τη μητέρα. Χαρακτηριστικά, η Joselyn τονίζει τη σημασία που έχει δώσει η κοινωνία γενικά στο ρόλο της μητέρας στην εξέλιξη του παιδιού και επισημαίνει το γεγονός πως ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας αγνοεί ή δίνει πολύ λίγη σημασία στις δυνατότητες που έχει ο πατέρας ν' ανταποκριθεί στις βιολογικές και ψυχολογικές ανάγκες του παιδιού. Ο Wisdom αναφέρει πως έχει γίνει συνείδηση και στους ίδιους τους γονείς -τουλάχιστον στις σύγχρονες κοινωνίες – πως κατά τη βρεφική ηλικία, και μερικά χρόνια αργότερα, μόνο ο ρόλος της μητέρας είναι σημαντικός. Έτσι γίνεται λόγος για μητρικά ένστικτα και βιολογικά καθορισμένη μητρική συμπεριφορά, ενώ ο πατέρας δε λαμβάνεται καθόλου υπόψη. Με άλλα λόγια, υποστηρίζεται πως ο ρόλος του πατέρα αποτελείται από μια σειρά

κοινωνικών υποχρεώσεων, χωρίς να υπάρχουν αντίστοιχα βιολογικά καθορισμένα «πατρικά ένστικτα».

Ιστορικοί και οικονομικοί λόγοι καθορίζουν αναμφισβήτητα τους τρόπους ανατροφής του παιδιού και το ποιος απ' τους δυο γονείς θα παίξει σ' αυτήν τον πρωταρχικό ρόλο. Έτσι, σε μερικές πρωτόγονες κοινωνίες, όπου η οικογένεια είναι μια συντεχνία, ο καταμερισμός της εργασίας γίνεται με βάση το φύλο. Οι πατέρες, δηλαδή, συνεργάζονται πιο πολύ με τους γιους και οι μητέρες με τις κόρες. Αυτά τα οικονομικά συστήματα έχουν ως αποτέλεσμα να αναπτυχθεί ένα σύστημα Αξιών, όπου τονίζεται ο ανδρικός και ο γυναικείος ρόλος ως κοινωνικό φαινόμενο. Η Mead ήταν από τους πρώτους ερευνητές που τόνισε ότι «ο πατρικός ρόλος είναι μια κοινωνική εφεύρεση» και πως δεν είναι βιολογικά καθορισμένος, όπως η μητρότητα. Η ίδια υποστηρίζει πως οι άντρες πρέπει να μάθουν να παρέχουν αγαθά στους άλλους και πως αυτή η επίκτητη συμπεριφορά είναι πολύ εύθραυστη και εύκολα μπορεί να εξαφανιστεί κάτω από κοινωνικές συνθήκες που δεν την ενθαρρύνουν. Και όπως μπορούμε να υποθέσουμε, καθετί μπορεί να μαθευτεί περισσότερο ή λιγότερο καλά από διαφορετικά άτομα ή ομάδες.

Με τη βιομηχανοποίηση, όπως, που επικράτησε στις αναπτυγμένες χώρες, το βάρος της ανατροφής του παιδιού, ιδίως στις αρχές του αιώνα, είχε πέσει στους ώμους της μητέρας, ενώ ο πατέρας ήταν αυτός που προμήθευε στην οικογένεια τα υλικά αγαθά. Ήταν εκείνη η εποχή που πίστευαν πως ο πατέρας ήταν –και πιθανόν να ήταν πράγματι– ο κύριος του σπιτιού, ο «πάτερ φαμίλιας». Οι αρμοδιότητες της μητέρας περιοριζόταν στο δωμάτιο των παιδιών, ενώ ο πατέρας ήταν, τουλάχιστον σε ορισμένες κοινωνίες, «πάνω από αυτά τα πράγματα». Ο διαχωρισμός αυτός των ρόλων είναι πιθανόν να είχε σχέση με την επιθυμία του πατέρα να δείξει πως αυτός πραγματικά ήταν ο κύριος του σπιτιού και με την κοινωνική αντίληψη πως είναι ένδειξη θηλυπρέπειας το να ασχολείται ο πατέρας με τα παιδιά. Έτσι, αυτό που γίνεται τελικά στην οικογένεια είναι ο πατέρας να πληρώνει τους λογαριασμούς και η μητέρα ν' αποφασίζει για το τι θα γίνει. Όσο για τα παιδιά, αυτά γνωρίζουν μόνο το τι κάνει η μητέρα, ενώ αυτό που κάνει ο πατέρας είναι γι' αυτά κάτι το μακρινό και μυστηριώδες. Στην εποχή μας, πολλές φορές, ο πατέρας

καταλήγει να δημιουργεί μια δεύτερη οικογένεια, την οικογένεια της εργασίας του.

Έτσι, η ευθύνη για το μέγαλωμα των παιδιών πέφτει αποκλειστικά στους ώμους της μητέρας. Για το λόγο αυτό, η μεγαλύτερη έρευνα σχετικά με την εξέλιξη του παιδιού έχει γίνει με βάση το ρόλο της μητέρας. Η μητέρα πληρώνει έτσι ένα βαρύ τίμημα και είναι φορτωμένη με πολλή ενοχή, επειδή μόνο αυτή θεωρείται πως είναι η αιτία των διαφόρων ψυχοπαθολογικών εκδηλώσεων και ψυχικών διαταραχών και προβλημάτων του παιδιού. Στην ουσία, ο πατέρας είναι το τρίτο σημαντικό πρόσωπο που μπορεί να επηρεάσει θετικά τη δυαδική σχέση παιδιού-μητέρας και εκείνος προς τον οποίο αργότερα το παιδί θα μπορεί να μεταφέρει και τις ανάγκες εξάρτησής του και την ανάγκη του για αγάπη και στοργή.

Ο πατέρας, δηλαδή, θα πρέπει να είναι πρόσωπο που θα «κόψει» τον ψυχολογικό ομφάλιο λώρο που συνδέει τη μητέρα με το παιδί. Εξάλλου, όταν ο πατέρας απουσιάζει, είναι αδύναμος, αδιάφορος ή επιθετικός, οι ανάγκες εξάρτησης του παιδιού προς τη μητέρα θα παραμείνουν πολύ μεγάλες και για πολύ χρόνο, με αποτέλεσμα να μην ωριμάσει η προσωπικότητά του. Επίσης δε χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για να αντιληφθεί κανείς πως η επίδραση του πατέρα αρχίζει πολύ πιο πριν απ' τη γέννηση του παιδιού. Η οποιαδήποτε αντίδρασή του μπορεί να επηρεάσει τη στάση της μέλλουσας μητέρας προς το παιδί και μπορεί να αποτελέσει δείγμα της μελλοντικής του τοποθέτησης απέναντι στον πατρικό του ρόλο.

15. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ – Η ΒΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΕΥΚΡΑΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Αναμφισβήτητα το πρώτο και ουσιαστικότερο περιβάλλον του παιδιού μέσα στο οποίο θα διαμορφωθεί η προσωπικότητά του, είναι η οικογένειά του.

Η επίδρασή της αρχίζει από την εποχή ακόμη που το βρέφος είναι στην κοιλιά της μάνας του, ακούει τους χτύπους της καρδιάς της και την ανάσα της και κυκλοφορούν στο σώμα του οι ορμόνες και οι "χυμοί" της

(κυκλοφορία της). Έτσι αυτόματα η χαρά και η λύπη της μητέρας, γίνονται ζωή του μωρού της!

Από τότε ακόμη μπορεί να νιώσει και το πατρικό χέρι να το αγγίζει, μέσα από το σώμα της μητέρας του και αδιόρατα να αντιληφθεί την παρουσία των δύο γονιών του.

Αργότερα, μετά το θηλασμό, θα υπάρχει και πάλι η πατρική αγκαλιά, όχι μόνο για να κουβαλάει τις πάνες και τα γάλατά του, αλλά να το αναπαύει, να το παίζει και να το νανουρίζει.

Ήδη από το 2ο μήνα το παιδί αναζητεί το ανθρώπινο πρόσωπο και αργότερα αναγνωρίζει το πρόσωπο της μητέρας και του πατέρα του.

Ποιος αμφισβητεί σήμερα ότι η αγαθή σχέση μεταξύ των δύο γονιών, είναι η καλύτερη προϋπόθεση για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού; Γι αυτό και αφορά άμεσα αλλά και έμμεσα τη γυναίκα.

Μια σωστή σχέση αγάπης και κατανόησης, αλληλοβοήθειας και συγχωρητικότητας, μέσα από την ομαλή και επαρκή (οπτική, λεκτική και σωματική) επικοινωνία, θα αποτελέσουν το ιδανικό οικογενειακό κλίμα για να ευδοκιμήσουν οι νέοι βλαστοί. Θα αποτελέσουν παράλληλα το ιδανικό κλίμα για να βρουν συναισθηματική ικανοποίηση και δικαίωση η γυναίκα-μητέρα αλλά ο πατέρας.

Θα πρέπει να τονίσουμε ότι το παιδί είναι ο καρπός της αγάπης των γονιών και δεν τους ξεχωρίζει στη συνείδησή του, άσχετα αν ο καθένας παίζει διαφορετικό ρόλο σε κάθε φάση της ζωής του. Η ποιότητα της σχέσης των γονιών αντανακλάται στο αίσθημα ασφάλειας των παιδιών και στην αδιάκοπη συμμόρφωσή τους με τις αρχές που τους δίδονται στα πλαίσια της αγωγής.

Αντίθετα όταν είναι διαταραγμένη η σχέση των δύο γονιών, βλέπουμε προβλήματα στη συμπεριφορά των παιδιών, στη συναισθηματική τους ζωή και την πρόοδό τους στο σχολείο. Τα παιδιά μπορεί να σχημάτισαν μέσα τους την αίσθηση του χάους, όπως γίνεται συχνά με γονείς που βρίσκονται στα πρόθυρα διαζυγίου ή έχουν χωρίσει.

Οι απόψεις βέβαια αυτές δεν πρέπει να μας κάνουν να σκεφτούμε ότι για όλα φταίνε οι γονείς. Στο κάτω κάτω και εμείς μεγαλώσαμε με τα δικά μας προβλήματα και τότε δεν υπήρχαν οι ειδικοί να μας βοηθήσουν.

Έπειτα πιστεύουμε ότι δεν υπάρχει γονιός που να υποστηρίζει ότι είναι τέλειος. Η πρόκληση όμως της ζωής είναι να θέλει να γίνεται κάθε μέρα και καλύτερος τόσο για τη δική του ωριμότητα και ικανοποίηση όσο και για το καλό των παιδιών του. (Αντώνιος Στυλιανάκης)

16. ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΣΗΜΕΡΑ

Όπως και αν δούμε τα δεδομένα, το γεγονός παραμένει αναλλοίωτο, ότι στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια έχουμε τον "πυρηνικό" τύπο κατά τον οποίο το βάρος των διαδικασιών κοινωνικοποίησης του παιδιού "από την κούνια μέχρι και το σχολικό θρανίο" συνεχίζει να αποτελεί υπόθεση της μητέρας και του πατέρα, χωρίς, όμως, ουσιαστική βοήθεια από παππούδες-γιαγιάδες, θείους και θείες. Είναι αλήθεια, ότι νέοι και νέες που έζησαν τη "γερμανική εμπειρία", καθώς μετανάστευσαν οι γονείς τους, αλλά και οι άλλοι που έζησαν στην Ελλάδα και είδαν τους γονείς τους να ενστερνίζονται την γκάμα των ρόλων που δημιούργησε η ραγδαία αστικοβιομηχάνιση της χώρας μας έχουν διαμορφώσει προσωπικότητα και χαρακτήρα που αντανakλά αυτές τις μαζικές ψυχοκοινωνικές διεργασίες.

Οι σύγχρονοι Έλληνες γονείς επικεντρώνουν τις μεθόδους κοινωνικοποίησης και διαπαιδαγώγησης των παιδιών τους περισσότερο σε ψυχολογικές τεχνικές και στρατηγικές και λιγότερο σε μεθόδους άσκησης σωματικής βίας με χαστούκια ή ξυλοδαρμούς. Οι σημερινοί νέοι γονείς και επιθυμούν και αναπτύσσουν διάλογο με τα παιδιά τους, τα επιτρέπουν να εκφραστούν και περισσότερο και πιο ελεύθερα, δείχνουν κατανόηση, στοργή, αγάπη και φροντίδα, ασχολούνται με επιμέλεια (καμιά φορά σε βαθμό...καταναγκασμού) με την πρόοδο των παιδιών στο σχολείο, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση σε εξωσχολικές επιμορφωτικές ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες (σπουδή ξένης γλώσσας, μπαλέτο, μάθηση κάποιου μουσικού οργάνου, παρακολούθηση κάποιων σπορ) και επιδίδονται σε οικογενειακές "κυριακάτικες εξόδους". Μέσα από τέτοιες δραστηριότητες εκφράζονται στα παιδιά παραστατικά οι "ισότιμοι" ρόλοι πατέρα- μητέρας και αναπτύσσονται πιο αυθεντικές ψυχοκοινωνικές σχέσεις στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια.

Αναμφίβολα, η διαμόρφωση της επιθυμητής συμπεριφοράς και η γενικότερη διαπαιδαγώγηση των παιδιών ιδιαίτερα στο θέμα της "τιμωρίας" παίρνει σαφή ψυχολογικό χαρακτήρα, καθώς επικεντρώνεται σε απειλές συναισθηματικού περιεχομένου και διέγερσης ενοχών του τύπου "...αν συνεχίσεις έτσι διακόπτω το διάλογο" και τελικά "...αυτή σου η συμπεριφορά με πληγώνει αφάνταστα..." Αν υπάρχει κάτι που χρειάζεται να προσέξουν όλοι οι νέοι γονείς στις σχέσεις με τα με τα παιδιά τους αυτό είναι να αποφεύγονται οι υπερβολές και οι ψυχαναγκαστικές εκδηλώσεις "αγάπης και ενδιαφέροντος..."

Οι σχέσεις γονέων παιδιών στην ελληνική κοινωνία του 2,000, στον ευλογημένο αιώνα που έρχεται φέρνοντας την τρίτη χιλιετηρίδα της Ελληνικής Ορθόδοξης Χριστιανοσύνης του 21ου αιώνα μόλις τώρα αρχίζουν να αποκρυσταλλώνονται και αναμφίβολα βρίσκονται στο δυναμικό στάδιο της εξέλιξής τους. (Δρ. ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΙΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ)

17. ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ – ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΓΟΝΕΪΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Με τη γέννηση ή την υιοθεσία του πρώτου παιδιού, οι στόχοι, οι ρολόι και τα σχέδια των γονέων για το μέλλον αλλάζουν βαθύτατα. Το απλό αυτό βήμα προς το γονεϊκό ρόλο αποτελεί για τα περισσότερα ζευγάρια μια σκληρή δοκιμασία. Οι αναπόφευκτες αλλαγές που επέρχονται μεταξύ των δυο συντρόφων θα αλλάξουν τη σχέση τους και πιθανόν να προκαλέσουν εντάσεις μέχρι να επιτευχθεί μια νέα ισορροπία στη ζωή τους.

Ο ειδικός που εργάζεται με γονείς θα πρέπει να αξιολογεί πάντοτε την ικανότητα ανταπόκρισής τους προς το παιδί τους, γιατί πολλές από τις γονεϊκές λειτουργίες εξαρτώνται μέχρι ενός σημείου από την ιδιότητα αυτή. Οι ανάγκες του παιδιού μπορούν να ταξινομηθούν σε δυο ευρείες κατηγορίες: τις **ανάγκες για επιβίωση**, όπως η ανάγκη για φαγητό, προστασία και σωματική φροντίδα και τις **ψυχοκοινωνικές ανάγκες**, όπως είναι η αγάπη, ασφάλεια, προσοχή, οι νέες εμπειρίες, η αποδοχή, μόρφωση, επιβράβευση, αναγνώριση κ.λπ.

Για να επιβιώσουν, τα νήπια και τα παιδιά πρέπει να αποκτήσουν τεράστιες ποσότητες πληροφοριών σχετικά με το περιβάλλον μέσα στο

οποίο ζουν. Η μετάδοση αυτών των πληροφοριών από τους ενήλικους στην επόμενη γενιά ονομάζεται **κοινωνικοποίηση**. Ένας από τους κυριότερους στόχους της κοινωνικοποίησης είναι η προετοιμασία των παιδιών για το μέλλον.

Δεν είναι πάντοτε σαφές τι εννοούν οι ειδικοί με την έκφραση «προβληματική γονεϊκή συμπεριφορά», διότι σε μεγάλο βαθμό ορίζεται από μια κρίση σχετική, κοινωνική και υποκειμενική, συνήθως με βάση τις συνέπειές της για το παιδί και την ψυχική και σωματική υγεία. Μερικές φορές, οι λειτουργοί της ψυχικής υγείας βοηθούν με τις παρεμβάσεις τους τους παιδίατρος να εξερευνήσουν και να βελτιώσουν το κοινωνικό και συναισθηματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ανατρέφεται το παιδί.

Ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό που ανιχνεύεται στην προβληματική γονεϊκή συμπεριφορά είναι η *ανικανότητα* του γονέα να ανταποκριθεί ουσιαστικά στις ανάγκες του παιδιού για αγάπη, ασφάλεια και ομαλή βιοσωματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη.

Η *ανταπόκριση* των γονέων είναι ένα περίπλοκο και πολύπλευρο φαινόμενο. Ιδιαίτερα, η ανταπόκριση της μητέρας έχει μεγάλη σημασία σε ορισμένα θέματα, όπως η διατροφή του βρέφους. Το τάισμα απαιτεί την προσαρμογή της μητέρας στους κύκλους πείνας και ικανοποίησης του βρέφους, ενώ χρειάζεται και ιδιαίτερη ευαισθησία από την πλευρά της ώστε να ανταποκρίνεται κάθε στιγμή στις αλλαγές της συμπεριφοράς του βρέφους.

Η *ευαίσθητη ανταπόκριση* του γονέα είναι *άμεση, συνεχής και σωστή αντίδρασή του* απέναντι στο παιδί. Αν ο γονέας αποτύχει να δείξει αυτή την ευαίσθητη ανταπόκριση, είναι πιθανό να συμβάλλει στη δημιουργία προβλημάτων και να παρεμποδίσει τη φυσιολογική ανάπτυξη του παιδιού.

Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ γονέων και παιδιών παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού. Σε αυτή την περίπλοκη διαδικασία παρεμβαίνουν και παράγοντες που σχετίζονται με το *χαρακτήρα* και την *προσωπικότητα* του γονέα. Τέλος η διαφορά στην ανταπόκριση μεταξύ παιδιού και γονέα, εξαιτίας της αδυναμίας συγχρονισμού του ενηλίκου, μπορεί να έχει δραστικές συνέπειες αν το παιδί τη βιώνει συνεχώς στην καθημερινή του ζωή.

18. ΑΥΤΑΡΧΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΗΞΗ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Στην αυταρχική οικογένεια όλες οι αποφάσεις παίρνονται από το άτομο που πιστεύει ότι είναι αρχηγός. Συχνά, αρχηγός είναι ο πατέρας. Η μητέρα έχει συνήθως δεύτερο ρόλο, και τα παιδιά ακολουθούν στην πυραμίδα της εξουσίας, κατεβαίνοντας από το μεγαλύτερο παιδί στο μικρότερο. Επειδή τα μέλη της αυταρχικής οικογένειας δεν ήταν ισότιμα, ο έλεγχος ήταν ο μοναδικός τρόπος για να λειτουργήσει το σύνολο.

Οι έφηβοι επιθυμούν τους εαυτούς τους ισότιμα μέλη της οικογένειας. Έτσι, η αντιμετώπιση «Ο πατέρας και η μητέρα γνωρίζουν καλύτερα» δεν προάγει τη συνεργασία.

Σήμερα, ο πολιτισμός μας έχει αλλάξει αυτή τη σχέση ισοτιμίας. Ορισμένες οικογένειες αποτελούν το τελευταίο οχυρό, όπου διατηρούνται ακόμη οι αυταρχικές διαδικασίες. Η κοινωνία μας όμως δεν ανέχεται πλέον παρόμοια πρότυπα.

Μέσα σε λιγότερο από μια γενιά, οι μαύροι, οι μιγάδες και άλλες μειονότητες, ζήτησαν και πέτυχαν ν' αποκτήσουν ίσα πολιτικά δικαιώματα. Την ίδια κατεύθυνση – της ισοτιμίας – ακολουθούσε και το Κίνημα για την Απελευθέρωση της Γυναίκας.

Θα κατανοήσουμε ευκολότερα ορισμένους τρόπους «κακής συμπεριφοράς», αν αναλογιστούμε το χάσμα «κουλτούρας» που υπάρχει ανάμεσα στους έφηβους και τους γονείς τους, όσον αφορά στις αξίες, τις πεποιθήσεις, την ψυχαγωγία, τη μουσική κ.λπ. Πολλοί γονείς θεωρούν τις μουσικές προτιμήσεις των εφήβων τους απαράδεκτες, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι και η δική τους μουσική, στα χρόνια της δικής τους εφηβείας, ίσως να ενοχλούσε εξίσου τους γονείς τους. ίσως και εκείνοι να τη θεωρούσαν απαίσια.

Άλλες φορές, η κακή συμπεριφορά των εφήβων μπορεί να πηγάζει από την ανάγκη να νιώσουν ότι ξεχωρίζουν. Μπορεί να τους βοηθάει να επισύρουν ιδιαίτερη προσοχή. Ορισμένοι έφηβοι ανακαλύπτουν τρόπους για να πετύχουν την αναγνώριση μέσα στο κοινωνικό τους σύστημα, με τον αθλητισμό, την επιτυχία στις σπουδές, τα συμμετοχή σε νεολαιίστικες λέσχες, οργανώσεις κ.λπ. Άλλοι όμως, ίσως πιστεύουν ότι δεν μπορούν να διακριθούν ή να συμμετάσχουν σ' αυτές τις δραστηριότητες, επισύροντας

έτσι τη θετική προσοχή. Αυτοί οι έφηβοι μαθαίνουν να επισύρουν τη δυσμενή προσοχή με το χτένισμά τους, ή τη γενική αντίδραση στο «Κατεστημένο».

Άλλοι έφηβοι, πάλι, προσπαθούν ν' αποδείξουν ότι ούτε οι γονείς ούτε κανένας άλλος μπορεί να τους ελέγξει εφόσον επιδεικνύουν δύναμη. Γίνονται λοιπόν μαχητικοί, και έτσι τους γνωρίζουν όλοι επειδή προκαλούν την εξουσία.

Υπάρχουν και έφηβοι ακόμα πιο αποθαρρημένοι από εκείνους που επιδιώκουν να υπερισχύσουν. Είναι αυτοί που επιδιώκουν να πάρουν εκδίκηση για όλες τις αδικίες που πιστεύουν ότι υπέστησαν από τους γονείς τους, από άλλους ενήλικες και γενικά από την κοινωνία. Θέλουν, αναζητούν και συχνά παίρνουν εκδίκηση από τους μεγαλύτερους τους. Είναι οι νέοι που πιστεύουν ότι δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτοί. Η πικρά τους έχει στόχο τους ενήλικες, τους οποίους θεωρούν σαν βασανιστές τους. Όποτε οι γονείς θελήσουν να τους τιμωρήσουν, οι έφηβοι αυτοί αντιδρούν αμέσως ανταποδίδοντας το κακό στον ενήλικα.

Φτάνουμε, έτσι, στον πιο αποθαρρημένο απ' όλους τους έφηβους. Είναι αυτός που επιδεικνύει ανικανότητα. Με τις αποτυχίες του επιδιώκει ν' αποδείξει ότι δεν μπορεί να διαβάσει, να μελετήσει, να βοηθήσει στις δουλειές του σπιτιού ή ν' αναλάβει οποιαδήποτε ευθύνη. Μπροστά σ' αυτή τη παθητική συμπεριφορά, οι γονείς καταθέτουν τα όπλα. Έτσι κανένα από τα δυο μέρη (Γονιός – Έφηβος) δεν πρόκειται να λειτουργήσει αποδοτικά- θετικά.

19. ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑ-ΕΝΑ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΟ ΠΡΟΣΟΝ ΤΩΝ ΓΟΝΙΩΝ

Ένα μεγάλο μέρος της επικοινωνίας μεταξύ γονιών και εφήβων διεξάγεται σε ύφος αυταρχικό και δίνει το μήνυμα ότι «οι γονείς τα ξέρουν όλα». Μ' αυτό τον τρόπο επικοινωνίας, δίνουμε στα παιδιά την εντύπωση του ανωτέρου που απευθύνεται προς ένα κατώτερο.

Ο αμοιβαίος σεβασμός αποτελεί τη βασική προϋπόθεση για μια θετική σχέση γονιών-εφήβων. Όλοι οι έφηβοι επιθυμούν να τους εκτιμούν και να τους σέβονται οι Άλλοι. Ακόμα και αν οι αξίες και οι απόψεις τους διαφέρουν από αυτές των γονιών, πρέπει να υπάρξει ελαστικότητα – ένα

πάρε – δώσε – στην σχέση γονιών – εφήβων, για να γίνει αμοιβαία ικανοποιητική.

Όταν, οι γονείς, σεβαστούν την εκλογή των φίλων του, τον τρόπο με τον ποιο χρησιμοποιεί τον ελεύθερο χρόνο του, και αλλά προσωπικά χαρακτηριστικά, που συντείνουν στο να τον κάνουν ένα άτομο με οντότητα, τότε τον αφήνουν ελεύθερο να σεβαστεί, και ίσως να δεχτεί, περισσότερες από τις δικές τους αξίες. Όταν όμως οι έφηβοι δεν μπορούν ή δεν θέλουν να σεβαστούν τις επιλογές των ενηλίκων, τότε ο Γονιός έχει οπωσδήποτε κάθε δικαίωμα να ξεκαθαρίσει τη θέση του, τα συναισθήματα του, τις απόψεις και τις προσδοκίες του. Σπάνια όμως καταφέρνουν κάτι σαν γονιοί, όταν απαιτούν και προσπαθούν με τη βία να επιβάλλουν στους έφηβους τη θέληση τους.

Το σημαντικότερο είναι να γίνουν υπεύθυνοι γονείς. Να είναι σταθεροί (δείχνοντας σεβασμό για τον εαυτό τους), αλλά με ανθρωπιά, κατανόηση και καλοσύνη (δείχνοντας σεβασμό στον έφηβο). Οι έφηβοι πραγματικά θέλουν να νοιάζονται οι γονείς τους γι' αυτούς και να τους θέτουν λογικά πλαίσια. Την έλλειψη πάλι την ερμηνεύουν συχνά σαν έλλειψη ενδιαφέροντος από μέρους των γονιών. Για να είναι όμως τα όρια αυτά αποτελεσματικά, θα πρέπει να είναι λογικά και να αντιμετωπίζουν τον έφηβο σαν έναν άνθρωπο που αξίζει όσο και ο Γονιός.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι γονείς έχουν συχνά καλές προθέσεις, ακολουθούν όμως λαθεμένες μεθόδους.

Προσπαθώντας να κάνουν τους έφηβους ικανούς και αποδοτικούς, βάζουν υπερβολικά υψηλούς στόχους και απαιτούν την τελειότητα. Δυστυχώς, αυτή η στρατηγική είναι λαθεμένη.

Καταλήγει στο να υποκινεί τον έφηβο στην ανταρσία. Τα «τελειοκρατικά» πρότυπα φέρνουν συνήθως το ανεπιθύμητο αποτέλεσμα. Αποθαρρύνουν και τους γονείς και τα παιδιά τους. Όταν προσπαθούν να καλλιεργήσουν το θάρρος να μην είναι τέλειοι και αναγνωρίζουν ότι ο έφηβος ούτε θέλει ούτε μπορεί να πετύχει τους δικούς τους στόχους, αφήνουν ελεύθερο χώρο όπου ο έφηβος αναπτύσσει την υπευθυνότητα και την παραδοχή του εαυτού του.

Θα πρέπει να βοηθήσουν τον έφηβο να μάθει ν' αντιμετωπίζει τα λάθη του σαν ευκαιρίες για μάθηση, όχι σαν τραγωδίες. Βοηθώντας τον

ν' αναπτύξει την πεποίθηση πως μπορεί να επιλύσει τα προβλήματά του και να προσπαθήσει ξανά, αν αποτύχει, τον βοηθούν ν' αναπτύξει το θάρρος του.

Τέλος, όταν οι γονείς αντιμετωπίζουν αρνητική συμπεριφορά αντιδρούν με υπερβολική αυστηρότητα. Όταν ο έφηβος αργήσει να επιστρέψει στο σπίτι τιμωρείται. Ο έφηβος που δεν εκπληρώνει ένα καθήκον, σύμφωνα με τις προσδοκίες των γονιών, τιμωρείται αμέσως, αντί να του επιτραπεί να υποστεί τη συνέπεια, δηλαδή να δοκιμάσει την εμπειρία της πράξης του.

20. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ

Οι γονείς διαδραματίζουν αναμφίβολα έναν αποφασιστικό ρόλο στην κρίσιμη απόφαση των παιδιών τους για την επιλογή των σπουδών και του μελλοντικού τους επαγγέλματος. Πολλά εξαρτώνται φυσικά από τις δικές τους αντιλήψεις, την κοινωνική τους συμπεριφορά, τη φιλοσοφία για τη ζωή, τον τρόπο ανατροφής των παιδιών, και κυρίως τις διαπροσωπικές σχέσεις μαζί τους. Γενικότερα, η πλειοψηφία των Ελλήνων γονέων, είναι γνωστό ότι διακρίνονται για μια μάλλον υπερπροστατευτική συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά τους. Αυτό, αν και μεταστρέφεται διαχρονικά τα τελευταία χρόνια, οφείλεται κυρίως σε παραδοσιακές αντιλήψεις και συμπεριφορές.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι γονείς επιχειρούν να επιβάλλουν στα παιδιά τους τις δικές τους επιθυμίες ή και απωθημένα, όσον αφορά τις σπουδές και το επάγγελμα που θα ακολουθήσουν. Πολλά παιδιά πιέζονται υπέρμετρα για να σπουδάσουν μια από τις επιστήμες που θεωρούνται ότι αποτελούν το εισιτήριο για κοινωνική και οικονομική άνοδο, όπως γιατρός, μηχανικός, δικηγόρος, κλπ. Πολλές φορές, η μητέρα, ή ο πατέρας που για κάποιο λόγο δεν έγιναν γιατροί ή κάτι άλλο με υψηλό κοινωνικό κύρος, πιέζουν τα παιδιά τους να ακολουθήσουν τις αντίστοιχες σπουδές, κυρίως γιατί αυτό αποτελεί τη δική τους προσωπική επιδίωξη που μπορεί έστω και εμμέσως να εκπληρωθεί μέσα από τη φυσική τους προέκταση όπως θεωρούνται τα παιδιά τους. Άλλοι γονείς πάλι, πιέζουν περισσότερο απ' όσο πρέπει τα παιδιά τους για να

ακολουθήσουν το δικό τους επάγγελμα, η τη δική τους δουλειά, που δεν αποκλείεται βέβαια να είναι επιτυχημένη και συμφέρουσα επιχείρηση.

Όμως στη σημερινή εποχή, πολύ συχνά αυτού του τύπου η πίεση έχει το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα από το επιδιωκόμενο. Ακόμα και όταν για πολλούς λόγους, οι σπουδές, ή το επάγγελμα που προτείνεται είναι από τα πλέον ταιριαστά με το χαρακτήρα των παιδιών και τα οικονομικά δεδομένα που επικρατούν, η υπέρμετρη πίεση που ασκείται μπορεί να έχει αντίθετες συνέπειες. Ίσως είναι κοινοτυπία, αλλά θα πρέπει και εδώ να τονιστεί ότι οι νέοι πολύ συχνά λειτουργούν αρνητικά ή και ανατρεπτικά απέναντι στις παλαιότερες γενιές και ειδικότερα στους γονείς και κυρίως σ' αυτούς με υπερπροστατευτική συμπεριφορά. Γι' αυτό και παρόμοια αντιμετώπισή τους είναι πολύ πιθανό να φέρει το αντίθετο από το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Και ενώ πολλές φορές οι γονείς μπορεί και να έχουν δίκιο όταν επιμένουν για την επιλογή μιας ορισμένης καριέρας για τα παιδιά τους, το χάνουν εξαιτίας του επίμονου και πατερναλιστικού τρόπου με τον οποίο θέλουν να το επιβάλλουν. Συχνά το επάγγελμα του πατέρα, της μητέρας, η οικογενειακή επιχείρηση, είναι μια αξιόμαχη και ενδιαφέρουσα προοπτική για το επαγγελματικό μέλλον των νέων. Όσον και αν ακούγεται παρωχημένο, είναι γεγονός ότι σήμερα σε μία άκρως ανταγωνιστική αγορά, είναι σε βάρος του ατομικού συμφέροντος των παιδιών να παραγνωρίζεται το προβάδισμα που τους παρέχεται από την οικογενειακή παράδοση, χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει και εφησυχασμό. Γιατί είναι γνωστό πως συχνά είναι δυσκολότερο να κρατήσεις κάτι από το να το δημιουργήσεις.

Χειρότερη ακόμη είναι η περίπτωση όπου τα παιδιά τελικά αποδέχονται τις επίμονες απαιτήσεις των γονέων και ακολουθούν σπουδές που τους οδηγούν σε επαγγέλματα τα οποία είτε δεν τους ταιριάζουν, ή για τα οποία οι εργασιακές προοπτικές είναι ιδιαίτερα αρνητικές. Τότε τους αναμένουν δυσάρεστες εργασιακές περιπέτειες και αποτυχίες για τις οποίες την καθοριστική ευθύνη φέρουν φυσικά οι γονείς.

Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, ορισμένα παιδιά με ισχυρή προσωπικότητα και επίμονο χαρακτήρα, επιλέγουν ένα δρόμο σπουδών και επαγγέλματος με δική τους προσωπική ευθύνη. Στην περίπτωση που η

επιλογή αυτή δεν είναι προϊόν προσωπικού πείσματος και αυθαιρεσίας, αλλά στηρίζεται σε αυτογνωσία των προσωπικών δυνατοτήτων, ταλέντων και επιθυμιών, τότε οι γονείς δεν μπορούν παρά να αποδεχτούν την επιλογή αυτή, ακόμη και όταν το μελλοντικό εργασιακό περιβάλλον εμφανίζεται ιδιαίτερα δυσοίωνα και ανταγωνιστικό. Ένα παιδί λχ. που επιμένει να ακολουθήσει το δύσβατο δρόμο του ηθοποιού, δεν αποκλείεται τελικά να πετύχει σ' αυτό που ονειρεύεται, με τη βασική προϋπόθεση φυσικά ότι διαθέτει το ταλέντο που απαιτεί το επάγγελμα αυτό. Αν κάτι τέτοιο δεν υφίσταται, τότε οι γονείς, ή κάποιο τρίτο πρόσωπο με κύρος θα πρέπει να επωμισθεί την ευθύνη να συζητήσει με το νέο ή τη νέα για να τον /την πείσει και όχι φυσικά να επιβάλλει, να αλλάξει την αυθαίρετη απόφασή του που μπορεί να οδηγήσει σε μελλοντικές περιπέτειες.

Αν παρ' όλα αυτά ο νέος ή η νέα επιμένει με συνέπεια στην αρχική απόφαση, τότε δε μένει τίποτα που θα εμποδίσει αυτή την προοπτική. Και δεν είναι εντελώς απίθανο τελικά, παρ' όλες τις ενστάσεις, να τα καταφέρει στο τέλος, αφού η επιμονή και η συνέπεια με την οποία επιδιώκεται ένας στόχος αποτελεί σημαντικό όπλο για την επίτευξή του. Και στην προκειμένη περίπτωση που συζητάμε εδώ, δεν αποκλείεται να είχε γίνει λάθος διάγνωση αρχικά και ο υπό συζήτηση νέος ή η νέα, να διαθέτει το απαραίτητο ταλέντο για να πετύχει ως ηθοποιός. Άλλωστε, λέγεται πως και ο Αϊνστάϊν ήταν μέτριος μαθητής και παρ' όλα αυτά έγινε αυτός που τελικά έγινε. Και είναι γνωστή η ρήση του Κομφούκιου που επισημαίνει πως «όταν ξέρεις τι θέλεις, οι πάντες υποχωρούν».

Για όλους τους παραπάνω λόγους, οι γονείς εφ' όσον ενδιαφέρονται σοβαρά για το μέλλον των παιδιών τους, θα πρέπει να διερευνήσουν περισσότερο σε βάθος το ίδιο θέμα, να αποκτήσουν και εκείνοι κάποιες στοιχειώδεις έστω γνώσεις επαγγελματικού προσανατολισμού, έτσι ώστε η γνώμη τους να πιάσει τόπο κι να είναι η καλύτερη δυνατή για το μέλλον των παιδιών τους. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι ιδιαίτερα ευτυχείς οι γονείς εκείνοι που βλέπουν τα παιδιά τους να πετυχαίνουν στην καριέρα τους και να πορεύονται με σίγουρα και επιτυχημένα βήματα στο δρόμο του μέλλοντός τους.

Οι γονείς πρώτα απ' όλα, θα πρέπει να αποβάλουν την υπερπροστατευτική αντίληψη που χαρακτηρίζει πολλούς απέναντι στα παιδιά τους. Θα πρέπει να κατανοήσουν ότι είναι πιο σωστό και κυρίως πιο αποτελεσματικό στη σημερινή εποχή, να συζητούν και να συμβουλεύουν με διακριτικό και πλάγιο τρόπο, αντί να θέλουν να επιβάλλουν αυταρχικά τη δική τους θέλησή στα παιδιά τους. Επί πλέον, πρέπει να δεχτούν ότι και οι ίδιοι δεν είναι παντογνώστες και ότι θα πρέπει να μάθουν ορισμένα βασικά πράγματα, ή να συμβουλευτούν κάποιους που γνωρίζουν περισσότερα, προτού συζητήσουν για ένα τόσο κρίσιμο θέμα με τα παιδιά τους, όπως είναι η επιλογή των σπουδών και του επαγγέλματός .

Το πρώτο που πρέπει να διερευνήσουν σε βάθος και να μάθουν οι γονείς είναι ο πραγματικός χαρακτήρας, τα ταλέντα, οι ικανότητες, οι δυνατότητες, οι προσδοκίες, οι επιθυμίες, η φιλοσοφία ζωής των παιδιών τους. Με λίγα λόγια, όποιοι είναι, τι θέλουν και τι μπορούν να κάνουν τα παιδιά τους. Το ίδιο δηλ. ερώτημα στο οποίο πρέπει να απαντήσουν και οι ίδιοι οι αμέσως ενδιαφερόμενοι. Το δεύτερο σημαντικό ζήτημα, είναι η στοιχειώδης έστω γνώση του σημερινού οικονομικού περιβάλλοντος και ειδικότερα οι τάσεις και οι προοπτικές της οικονομίας και της αγοράς εργασίας. Για το σκοπό αυτό, θα πρέπει να αναζητήσουν τα σχετικά δεδομένα προσφεύγοντας σε ειδικούς του επαγγελματικού προσανατολισμού και διαβάζοντας σχετικά έντυπα, ή και βιβλία. Οφείλουν φυσικά να προσέξουν ώστε οι πηγές τους να είναι σωστές, γιατί ορισμένες φορές, ιδιαίτερα σε εφημερίδες, υπάρχει μη έγκυρη πληροφορία που μπορεί και να οδηγήσει σε παραπληροφόρηση η και λάθος κατευθύνσεις.

Μπορεί ακόμη στο συγγενικό ή φιλικό περιβάλλον να υπάρχουν κάποια σοβαρά πρόσωπα που να γνωρίζουν περισσότερα για τα συναφή ζητήματα, ή έστω να συμβουλευσουν για τις κατάλληλες και πιο έγκυρες πηγές άντλησης πληροφοριών. Όταν τέτοια πρόσωπα είναι προσβάσιμα, είναι ιδιαίτερα χρήσιμο και αποτελεσματικό να συζητήσουν και να συμβουλευσουν εκείνοι τα παιδιά. Συχνά, ένα τρίτο πρόσωπο με κύρος και αναγνωρισμένες γνώσεις, μπορεί να επηρεάσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα παιδιά, ακόμα και όταν λέει περίπου τα ίδια με τους

γονείς. Είναι γνωστό άλλωστε ότι, οι ψυχολόγοι αποφεύγουν να αναλαμβάνουν περιπτώσεις του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πάντως ότι, οι γονείς προτού συζητήσουν με τα παιδιά τους γι' αυτή την πλέον κρίσιμη απόφαση ζωής για την οποία συζητάμε εδώ, θα πρέπει οι ίδιοι να γίνουν καλοί γνώστες του ίδιου ζητήματος. Δεν είναι δηλ. υπερβολή να λεχθεί ότι και οι γονείς, εφ' όσον επιθυμούν να έχουν λόγο στο μέλλον των παιδιών τους, θα πρέπει να περάσουν και οι ίδιοι από κάποια μορφή επιμόρφωσης επαγγελματικού προσανατολισμού. Θα μπορούσε δηλ. να ειπωθεί ότι η ρήση του Κομφούκιο που ειπώθηκε ποιο πάνω ισχύει και για τους γονείς όπως και για τα παιδιά.

21. ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ

Όπως είναι φυσικό, σημαντικό κομμάτι της ζωής κάθε βρέφους αποτελεί η μητέρα του. Αρχικά, λοιπόν, η ζωή μιας γυναίκας αλλάζει κατά πολλούς τρόπους όταν συλλαμβάνει παιδί με βασική αλλαγή τόσο στα αισθήματα όσο και στο σώμα της κοπέλας που έχει συλλάβει.

Τα ενδιαφέροντά της δεν περιορίζονται αλλά όσο περνά ο καιρός η ζωή περιστρέφεται γύρω από αυτό που ήδη βρίσκεται στο σώμα της. Έτσι, και με το πέρασμα του καιρού, και τη γέννηση, το παιδί αυτονόητα αναπτύσσει μια στοργική και στενή σχέση με τη μητέρα που σχεδόν πάντα το ακολουθεί για πολλά χρόνια. (NT. BINNIKOT. ,1976)

Αρχικά, λοιπόν, το βρέφος συνδέει τις φυσικές του εμπειρίες με μια σχέση αγάπης με τη μητέρα και χρειάζεται αυτή τη σχέση σαν προστατευτικό πλαίσιο για τους φόβους που το κατακλύζουν. Βρίσκει εκεί τη στήριξη, όποτε του χρειάζεται, τη φροντίδα που έχει ανάγκη, την προστασία που απαιτεί. Επιπλέον, γίνεται από όλους κατανοητό ότι ο κόσμος του θα ήταν τρομακτικός αν δεν υπήρχε ο καθόλα προστατευτικός ρόλος της μητέρας, που κρύβει όλους αυτούς τους μεγάλους φόβους που ανήκουν στην πρώιμη εμπειρία ζωής του βρέφους. Η μητέρα αλλοιώνει την ποιότητα αυτών των φόβων απλώς και μόνο με το ότι είναι ανθρώπινο, ενώ το βρέφος βαθμιαία αναγνωρίζει και τα υπόλοιπα μέλη του κόσμου του σαν ανθρώπινα όντα. Με τον τρόπο αυτό, στη θέση ενός κόσμου μαγικής αντεκδίκησης, το βρέφος αποκτά ένα γονιό που

καταλαβαίνει και αντιδρά στις παρορμήσεις του και που μπορεί να πληγωθεί και να θυμώσει.

Στη συνέχεια, και όσο το παιδί μεγαλώνει, ο ρόλος της μητέρας συνεχίζει να είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Πιο συγκεκριμένα, και κατά την περίοδο που το παιδί πηγαίνει σχολείο, αυτή έχει τη βασική υποχρέωση να δει τις κλίσεις του, να το βοηθήσει όπου αυτό έχει ανάγκη, να βρει τις αδυναμίες του. Πρέπει, δηλαδή, να στοιχειωθεί – με τη βοήθεια της μητέρας – ένας επιμελής, ισορροπημένος και καθ’ όλα σωστός χαρακτήρας που θα φέρεται στους άλλους με σοβαρότητα και υπευθυνότητα, ενώ από την άλλη στο σχολείο θα αποτελεί παράδειγμα όχι απαραίτητα καλού μαθητή αλλά σωστού παιδιού.

Επιπλέον, και πάλι όσον αφορά τη σχολική ζωή, η μητέρα, - και λόγω του ότι θεωρητικά περνά πολλές ώρες μαζί με το παιδί – θα πρέπει να έχει ως βασικό της στόχο το σωστό επαγγελματικό προσανατολισμό του. Είναι βασική της υποχρέωση να μην πιέσει το παιδί σε παράλογες ή παρορμητικές αποφάσεις και να το ωθήσει κάπου με βάση αρχικά την κλίση του, τις ικανότητες του αλλά και τη μελλοντική επαγγελματική αποκατάστασή του. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο με τη χρήση του διαλόγου και απαιτείται συνεχής κατανόηση, αλληλοσεβασμός και πάνω από όλα θέληση για αμοιβαίες υποχωρήσεις και συναινέσεις.

Από την άλλη μεριά, στην προσωπική ζωή – και όσο το παιδί αγγίζει και ζει την εφηβεία – η μητέρα οφείλει να το καθοδηγήσει σωστά, να έχει πλήρη γνώση της παρέας του και να το συμβουλεύσει όποτε κρίνεται απαραίτητο. Επιτρέπει, δηλαδή, με τον τρόπο της και ενθαρρύνει τις έμφυτες τάσεις προς την ηθική, ενώ με την ευαίσθητη συμπεριφορά της – που πηγάζει από το κύριο συναίσθημά της, την αγάπη – το παιδί διατηρεί τις ρίζες της προσωπικής του ηθικής και του ήθους. Αποτελεί, με λίγα λόγια, το στήριγμα σε κάθε δύσκολη παιδική και εφηβική στιγμή, ανυψώνοντας ψυχολογικά, όπου είναι απαραίτητο, το παιδί της.

(NT. BINNIKOT. ,1976)

Εκεί, μάλιστα, κατά την περίοδο δηλαδή της εφηβείας, η μητέρα – ειδικά στην περίπτωση κοριτσιού – χρειάζεται ακόμη περισσότερο. Και χρειάζεται γιατί έχει την ικανότητα να αντέχει και να επιβιώνει, με το παιδί σιγά σιγά να συγχωνεύει βαθμιαία αυτές τις δυο πλευρές και να

γίνεται σταδιακά ικανό να ελέγχει τα αισθήματά του και όποτε κάνει λάθη να τα επανορθώνει και να τα αποκαθιστά, χωρίς να πληγώνει και να στεναχωρεί τους ανθρώπους που βρίσκονται γύρω του.

Με βάση, λοιπόν, όλα τα παραπάνω, και σύμφωνα και με επιστημονικές απόψεις, διαμορφώνονται στη σύγχρονη εποχή πέντε τύποι μητέρων: (Klaus Dietrich, ,1973)

Η ιδανική μητέρα: έχει ευχάριστη προσωπικότητα και οι σχέσεις της με το παιδί είναι εγκάρδιες και φιλικές. Ασχολείται με την πνευματική εξέλιξή του, το ενθαρρύνει και διαθέτει πολλές ώρες την ημέρα για να το βοηθήσει στις δημιουργικές του ασχολίες.

Η φιλόδοξη μητέρα: δημιουργεί προβλήματα τόσο στο παιδί όσο και στις ανθρώπινες σχέσεις. Η στάση της είναι σχολαστική έναντι του παιδιού σε ενοχλητικό βαθμό, ενώ έχει τα δικά της πλαίσια αγωγής και επιμένει σε αυτά με δογματισμό. Δε δίνει πρωτοβουλίες στο παιδί και ασκεί μια τυποποιημένη συμπεριφορά, τόσο σε θέματα επικοινωνίας όσο και στην πνευματική εξέλιξή του.

Η αβέβαιη μητέρα: φροντίζει το παιδί της ώστε να τρώει και να κοιμάται καλά, ενώ δε δείχνει το ίδιο ενδιαφέρον και για την πνευματική του ανάπτυξη, τη φυσική του περιέργεια και την ορμή για δράση. Η ίδια δεν έχει αρκετή πνευματικότητα και ενεργητικότητα και περιμένει παθητικά να εξελιχτεί το παιδί της χωρίς προγραμματισμένη και συνειδητή ενέργεια από το περιβάλλον.

Η υστερική μητέρα: είναι ανήσυχη, ευκολοερέθιστη και η προσωπική της ευαισθησία και ένταση δημιουργεί ένα παιδί αβέβαιο και φοβισμένο. Η σχέση μεταξύ παιδιού και μητέρας δεν είναι ήρεμη. Η μητέρα που ανήκει στον παραπάνω τύπο, αντιμετωπίζει την ανασφάλεια του παιδιού της, με υπερβολική αύξηση φαγητού και ενδιαφέρεται περισσότερο για την προσφορά υλικής και όχι πνευματικής τροφής, αφήνοντας το παιδί να αγωνιστεί μόνο του, σε περιπτώσεις άνισες για τις δυνατότητές του.

Η «υλόφρων» μητέρα: χρησιμοποιεί το χρήμα για να ντύσει το παιδί της με την τελευταία λέξη της μόδας και του προσφέρει πολλά άχρηστα παιχνίδια. Περιποιείται υπερβολικά το παιδί της και έχει τη συναίσθηση ότι έκανε πολλά για την ανάπτυξή του. Οι υλόφρονες μητέρες προσπαθούν να προσφέρουν ένα ενδιαφέρον περιβάλλον στο παιδί τους, ενώ

πολλοί επιστήμονες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι πολλές μητέρες που δεν έχουν παιδαγωγική μόρφωση ακολουθούν τα πρότυπα των δικών τους γονιών και επαναλαμβάνουν τα σφάλματα, που είχαν κάνει και εκείνοι από άγνοια και έλλειψη Ψυχοπαιδαγωγικής πληροφόρησης. Η δικαιολογία ότι το μητρικό φίλτρο είναι αρκετό για τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού, είναι εδώ τελείως αυθόρμητη και δεν έχει καμία επιστημονική βάση.

Κλείνοντας όσον αφορά τη σχέση μητέρας-παιδιού, θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο πολιτισμός ξαναρχίζει μέσα σε κάθε νεαρό άτομο και η μητέρα πρέπει να έχει έτοιμο έναν ηθικό κώδικα για το παιδί, όταν αργότερα θα αρχίσει να τον αναζητά. Μια από τις λειτουργίες αυτού του κώδικα θα είναι να εξανθρωπίσει τη μέχρι αναπηρίας βίαιη ηθική του ίδιου του παιδιού και το μίσος του για οποιαδήποτε συμμόρφωση, που είναι σε βάρος του προσωπικού του τρόπου ζωής. Αυτή η βίαιη ηθική χρειάζεται από τη μια εξανθρωπισμό αλλά από την άλλη δεν πρέπει να παταχθεί – όπως θα έκαναν οποιοδήποτε γονείς που εκτιμούν υπερβολικά την « τάξη και ασφάλεια ». Η συμμόρφωση παρέχει άμεση ανταμοιβή και οι ενήλικοι πολύ εύκολα παίρνουν τη συμμόρφωση για ωρίμανση. (NT.BINNIKOT. ,1976) Εκεί, ο ρόλος της μητέρας ήταν και παραμένει το βασικότερο κομμάτι που πάντα θα θέτει όλα αυτά υπόψη του παιδιού και θα το βοηθά να ξεπερνά κάθε τέτοιου είδους προβλήματα.

22.ΠΑΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ

Στην ευρύτερη παιδική βιβλιογραφία, ο ρόλος του πατέρα παρουσίασε κατά καιρούς μια ασυνήθιστη έξαρση. Θεωρήθηκε, μάλιστα, ιδιαίτερα καθοριστικός για την αρμονική ανάπτυξη του παιδιού και επισημάνθηκε η απόκλιση προς την εγκληματικότητα, από τη στέρηση και την απουσία του πατέρα. Χαρακτηρίζεται ακόμη από πολλούς και ως ένα πολιτικοκοινωνικό φαινόμενο, αφού ο πατέρας βοηθά σημαντικά και στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, με έμφαση στο γενικότερο συναίσθημά του.

Πιο συγκεκριμένα, ο ρόλος του πατέρα, όπως φαίνεται στην τρέχουσα οικογενειακή διαδικασία, δεν είναι μόνο η θετική ή αρνητική ενίσχυση με τον πρότυπο του προστάτη ή ακόμη της επιβολής της

εξουσίας, αλλά παιδαγωγικά συντελεί και στον προσδιορισμό του φύλου στο αγόρι και στο κορίτσι: « Ένας πατέρας είναι απαραίτητος, όχι μόνο για την τεκνοποίηση ενός παιδιού, χρειάζεται ακόμη ένας «πατέρας» ή το ατομικό ή θεσμικό του αντίστοιχο, για να προσδιοριστεί μια γυναίκα σαν γυναίκα και ένας άντρας σαν άντρας (για να γίνει γυναίκα η κοπέλα και ο νεαρός άντρας) ».(Bernard Mulwdorf. ,1977)

Ειδικότερα, ο ρόλος του πατέρα μπορεί να πάρει διπλή έκφραση στη λειτουργικότητά του, να γίνει δηλαδή αισθητός από το παιδί άμεσα μέσα από τα δικά του υποκειμενικά κριτήρια ή ακόμη από τη στάση της μητέρας του. Στην άμεση πατρική λειτουργία ο πατέρας έχει τριπλό ρόλο:(Αλέξανδρος Β.Κοσμόπουλος. ,1972)

Ρυθμίζει την απόσταση ανάμεσα στο ζεύγος: μητέρα-παιδί

Είναι ο ανταγωνιστής του παιδιού στην οιδιπόδεια κατάσταση

Είναι το αρχικό πρότυπο μεταβίβασης, που βοηθάει το παιδί να αναπτυχθεί και να κοινωνικοποιηθεί

Ένας πατέρας δεν μπορεί να λειτουργήσει ανεξάρτητα από την αφετηρία του και τις κοινωνικές δομές που το περιβάλλουν. Αυτό σημαίνει ότι ο ρόλος του επηρεάζεται από **το σύνδρομο του πατέρα του**, στη θετική ή αρνητική έκφραση ή ακόμη θα φτάσει να είναι πατέρας στις επιθυμητές διαστάσεις του ρόλου, δηλαδή ενός ρόλου που θα ήθελε η μητέρα να ασκεί ο δικός του πατέρας.(Robert Dottrens. ,1957)

Γενικότερα, και εκτός από τα παραπάνω, οι διάφοροι τύποι πατέρων και ο ρόλος που παίζουν στην αγωγή του παιδιού είναι:

Ο αυταρχικός ρόλος του πατέρα: Η εσωτερικήευση από μέρους του πατέρα ορισμένων αντιλήψεων για το ρόλο του και γενικότερα για τις στάσεις, τις αξίες, τις έννοιες και τις ιδέες, που πρέπει να αποδεχτεί το παιδί, τον οδηγούν στη χρήση της **εξουσίας**. Η εξουσία αυτή φτάνει στα όρια της σκληρότητας, της καταπίεσης και της συναισθηματικής αστάθειας, που γίνεται επικίνδυνη στη συγκεκριμένη έκφραση σε σωματικές ή λεκτικές ποινές. Πιστεύει σε γενικότερη κλίμακα, ότι η αυταρχικότητα αποτελεί μια «εξωτερική δύναμη», που προστατεύει το παιδί από «εσωτερικές παρορμήσεις και ταυτόχρονα ενάντια στις αυταρχικές και άτακτες πρωτοβουλίες του στον εξωτερικό κόσμο».

(Δ. Ψυχογιός. ,1981)

Ο ρόλος του «αδύνατου» πατέρα: Διακρίνουμε εδώ μια χαλάρωση, μια αδυναμία για την άσκηση του πατρικού ρόλου, από την άποψη ότι ο πατέρας δεν έχει καμιά δυνατότητα τοποθέτησης απέναντι στο παιδί, δεν έχει, δηλαδή, αυτό που λέμε πλαίσιο αντίδρασης στις παιδικές τοποθετήσεις. Αυτό – σε ακραία μορφή – μπορεί να οδηγήσει το παιδί στην ασυδοσία και στην αμετροέπεια, να το κάνει δηλαδή ηθικοκοινωνικά ανερμάτιστο και ανίκανο να συνυπάρξει στο περιβάλλον του.

(B.Mulwdorf. ,1977)

Ο ορθολογικός ρόλος του πατέρα: Ο ρόλος του ορθολογικού πατέρα περιλαμβάνει ένα γνωστικό, πολιτιστικό, πολιτικό και κοινωνικό προσανατολισμό του παιδιού με την ορθολογική περισσότερο παρά με τη συναισθηματική διαδικασία. Ο πατέρας στο ρόλο αυτό ανταλλάσσει ιδέες με το παιδί, λειτουργεί ηθικοπλαστικά, μεταβιβάζει αντιλήψεις για τη ζωή και θεωρητικοποιεί με εμμονόληπτο τρόπο τις στάσεις, τις αξίες, τους κανόνες συμπεριφοράς και γενικότερα τη διανοητικοκεντρική διάσταση του παιδιού. Η ψυχοσυναισθηματική άποψη παραμελείται και το παραδοσιακό στερεότυπο παίρνει μια πρωτοπορία στη συγκρότηση της ανθρώπινης ύπαρξης.(Α.ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ. ,1976)

Ο ρόλος του συναισθηματικού πατέρα: Στο ρόλο του συναισθηματικού πατέρα κυριαρχεί η συναισθηματική επικοινωνία με το παιδί. Υπάρχει διαφορά μεταξύ αδύνατου και συναισθηματικού πατέρα και αυτό φαίνεται στην αντίληψή τους για τον εκπαιδευτικό καταναγκασμό. Στον αδύνατο πατέρα κάθε ενοχή απορρίπτεται είτε πρόκειται για εκπαιδευτική διαδικασία, είτε για λειτουργική αντιμετώπιση του ίδιου του παιδιού. Αντίθετα, στο συναισθηματικό, η ανοχή έχει κάποια ευελιξία, δηλαδή η αναγκαία αυτή αποστασιοποίηση λειτουργεί έστω και με αρκετή δυσκολία. Ο συναισθηματικός πατέρας αισθάνεται το πλέγμα της αποστέρησης σε κάθε μορφή αποστασιοποίησης και η εκπαιδευτική διαδικασία γίνεται δυσλειτουργική. Κυρίαρχο στοιχείο στο συναισθηματικό πατέρα είναι η τρυφερότητα, που πολλές φορές δημιουργεί μια σύγχυση μεταξύ του πατρικού και του μητρικού ρόλου.

(Robert Dottrens. ,1957)

Επιπλέον, και κλείνοντας με το ρόλο του πατέρα στη σύγχρονη οικογένεια, θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτελεί και σημαντικό

κομμάτι όσον αφορά στην πολιτική κοινωνικοποίηση του παιδιού. Εκεί, προκαλεί στα παιδιά μια ευκολία στην προσπέλαση των δυσκολιών για τις σπουδές και την επαγγελματική τους αποκατάσταση, ενώ ταυτόχρονα αποβάλλει από το νεαρό άτομο το σύνδρομο της υποτακτικότητας και της ενδοτικότητας για την αναπλήρωση της απαιτούμενης οικονομικής και ηθικής ενίσχυσης. Βοηθά, με λίγα λόγια στην πλήρη και άρτια ένταξη του παιδιού στο κοινωνικό σύνολο, με έμφαση στη δημιουργία ενδιαφέροντος για κάθε κοινωνική δραστηριότητα και δημιουργία.

Συμπερασματικά, εύκολα καταλαβαίνει κανείς ότι η συνεισφορά του πατρικού ρόλου στη διαπαιδαγώγηση είναι εξίσου σημαντικός όσο και του μητρικού. Για αυτό, η παρουσία του πατέρα κρίνεται τουλάχιστον απαραίτητη με στόχο την πλήρη και σωστή ωρίμανση του παιδιού. Αν, μάλιστα, όλα όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω εφαρμοστούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τότε – και πάντα με τη διαρκή συνεργασία της μητέρας με όσα ειπώθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο – το παιδί θα μεγαλώσει με όλα τα εφόδια που πραγματικά του χρειάζονται. Αν όχι, τότε ο χαρακτήρας του θα είναι προβληματικός και δύστροπος και συνεχώς τα προβλήματα που θα συναντά θα διογκώνονται και θα πολλαπλασιάζονται.

23. ΕΡΕΥΝΑ – ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

23.1. Σχεδιασμός του ερωτηματολογίου

Η μέθοδος έρευνας, που χρησιμοποιήθηκε για τη συγκέντρωση των απαραίτητων πληροφοριών, στηρίχθηκε στο παρακάτω αυστηρά ανώνυμο ερωτηματολόγιο δέκα (10) ερωτήσεων των πέντε (5) επιλογών.

Οι ερωτήσεις ήταν σαφείς και ακριβείς, προσαρμοσμένες στην υπόθεση της έρευνας. Για κάθε ερώτηση υπήρχε η δυνατότητα μιας μόνον απάντησης.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή 77 γονέων (26 άνδρες και 51 γυναίκες), αφού βέβαια ενημερώθηκαν για τον τρόπο συμπλήρωσής του. Με το πέρας των απαντήσεων το ερωτηματολόγιο ελέγχθηκε, για να διαπιστωθεί αν έχουν απαντηθεί όλες οι ερωτήσεις, αν υπάρχει λογική συνέχεια στις απαντήσεις και αν ήταν σωστές. Η ανωνυμία και το απόρρητο εξάλλου του ερωτηματολογίου διασφάλισαν την ειλικρίνεια και την αντικειμενικότητα των απαντήσεων, δίνοντας όμως μια υποκειμενική, αλλά πολύτιμη καταγραφή πληροφοριών.

Ε Ρ Ω Τ Η Μ Α Τ Ο Λ Ο Γ Ι Ο

«Ο ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ»

1) Η καθημερινή περιποίηση του παιδιού σας ιδιαίτερα στη βρεφική ηλικία, σας κουράζει και σας δημιουργεί άγχος;

Πάρα πολύ

Πολύ

Λίγο

Πολύ λίγο

Καθόλου

2) Το κλάμα του μικρού παιδιού, σας εκνευρίζει όταν εσείς ξεκουράζεστε;

Πάρα πολύ

Πολύ

Λίγο

Πολύ λίγο

Καθόλου

3) Τα παιχνίδια αρέσουν στα παιδιά και παίζουν μ' αυτά με μεγάλη ευχαρίστηση. Ό,τι παιχνίδι αγοράζετε για το δικό σας παιδί δίνετε τη δέουσα προσοχή ώστε να έχει παιδαγωγικό χαρακτήρα;

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Πολύ λίγο
- Καθόλου

4) Ανακαλύπτετε ότι το παιδί σας λέει ψέματα. Ποια είναι η αντίδραση σας;

- α) Εκνευρίζετε και το μαλώνετε;
- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Πολύ λίγο
- Καθόλου
- β) Του βάζετε κάποια τιμωρία;
- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Πολύ λίγο
- Καθόλου
- γ) Κάνετε διάλογο μαζί του και του εξηγείται με καλό τρόπο γιατί δεν πρέπει να λέει ψέματα;
- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Πολύ λίγο
- Καθόλου

5) Πολλές φορές οι γονείς εκνευρίζονται και ασχημούν μπροστά στα παιδιά τους. Εσείς κάνετε το ίδιο;

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Πολύ λίγο
- Καθόλου

6) Τα παιδιά συχνά ζητάνε χρήματα. Εσείς κάνετε έλεγχο που ξοδεύει αυτά τα χρήματα;

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Πολύ λίγο
- Καθόλου

7) Η τηλεόραση προσφέρει τις περισσότερες φορές όχι καλή τηλεθέαση. Εσείς ελέγχετε τι βλέπουν καθημερινά τα παιδιά σας;

Πάρα πολύ

Πολύ

Λίγο

Πολύ λίγο

Καθόλου

8) Όταν διαπιστώσετε ότι το παιδί σας συναναστρέφεται με όχι καλά άτομα (φίλους), εσείς παρεμβαίνετε και εξηγείτε στο παιδί σας τι πρέπει να κάνει;

Πάρα πολύ

Πολύ

Λίγο

Πολύ λίγο

Καθόλου

9) Όταν το παιδί σας δεν πάει καλά στο σχολείο και ειδικά όταν σας παρουσιάζει στα μαθήματα όχι καλούς βαθμούς, εσείς αντιδράτε βιαία;

Πάρα πολύ

Πολύ

Λίγο

Πολύ λίγο

Καθόλου

10) Όταν το παιδί σας κάνει λάθος, εσείς πως αντιδράτε;

α) Εκνευρίζεστε και του μιλάτε άσχημα;

Πάρα πολύ

Πολύ

Λίγο

Πολύ λίγο

Καθόλου

β) Μενετε ήρεμος / η και του μιλάτε ήρεμα;

Πάρα πολύ

Πολύ

Λίγο

Πολύ λίγο

Καθόλου

23.2. ΕΛΕΓΧΟΣ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Πίνακας.1

RELIABILITY ANALYSIS - SCALE (ALPHA)				
	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted
ΕΡΩΤΗΣΗ 1	28,2188	109, 3376	0,8955	0,9763
ΕΡΩΤΗΣΗ 2	28,3594	111, 2557	0,9327	0,9748
ΕΡΩΤΗΣΗ 3	27,2656	109, 8659	0,8843	0,9767
ΕΡΩΤΗΣΗ 4	27,7656	107, 3305	0,9720	0,9735
ΕΡΩΤΗΣΗ 5	28,9844	116, 0785	0,8687	0,9771
ΕΡΩΤΗΣΗ 6	28,0781	110, 2773	0,9518	0,9742
ΕΡΩΤΗΣΗ 7	27,2031	113, 0450	0,9170	0,9754
ΕΡΩΤΗΣΗ 8	27,4063	107, 0463	0,9133	0,9760
ΕΡΩΤΗΣΗ 9	28,9531	116, 8324	0,8612	0,9774
ΕΡΩΤΗΣΗ 10	27,1875	121, 9488	0,8552	0,9790
Reliability Coefficients, N of Items = 10, Alpha=0.98				

Ο έλεγχος για την αξιοπιστία του ερωτηματολογίου έγινε με τη μέθοδο της ανάλυσης άλφα (**Reliability Analysis – Alpha**), για το δείγμα 77 γονέων (26 άνδρες και 51 γυναίκες)

Τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων του ερωτηματολογίου έδειξαν αρκετά υψηλό δείκτη αξιοπιστίας $\alpha = 0.98$. Η σημαντικότητα των αποτελεσμάτων αυτών ήταν στο επίπεδο $p < 0.001$. Κατά συνέπεια το ερωτηματολόγιο κρίθηκε ως υψηλά αξιόπιστο για τη συγκεκριμένη έρευνα. **(Πίνακας.1)**

23. 3. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Πίνακας.2

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues		Extraction Sums of	
	Total	% of Variance	Total	% of Variance
1	8,536	85,359	8,536	85,359
2	,553	5,530		
3	,346	3,461		
4	,182	1,815		
5	,127	1,272		
6	,104	1,035		
7	6,047E-02	,605		
8	4,113E-02	,411		
9	3,067E-02	,307		
10	2,045E-02	,205		

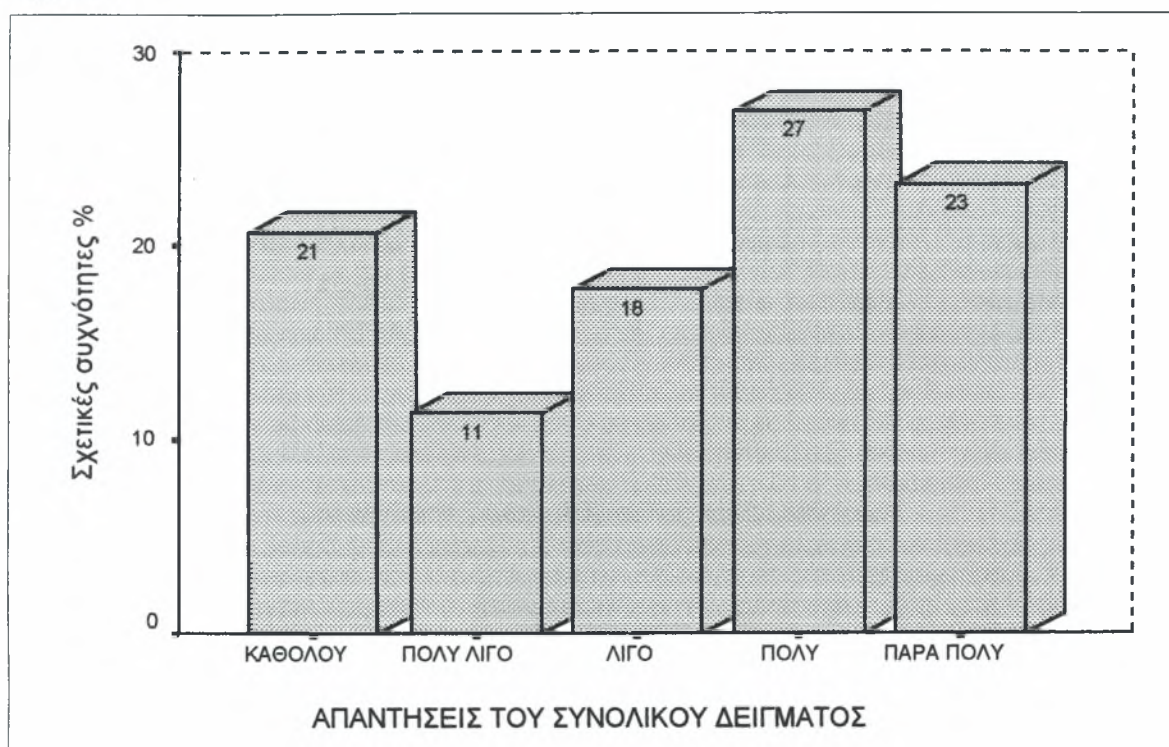
Extraction Method: **Principal Component Analysis.**

- Για τον προσδιορισμό των στατιστικά σημαντικών διαφορών των αποτελεσμάτων του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος χ^2 (Crosstabs). (S.P.S.S. 10.0 / PC)
- Για να διερευνηθεί η δομή του ερωτηματολογίου, εφαρμόστηκε η στατιστική μέθοδος της ανάλυσης παραγόντων. Ειδικότερα των κύριων συνιστωσών (Principal Component Analysis) μετά από ορθόγωνη (Varimax) περιστροφή, προέκυψε ένας παράγοντας και ονομάστηκε: «Ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον» (Πίνακας.2)
- Η κλίμακα βαθμολόγησης κυμαίνεται από 1= «καθόλου» μέχρι 5= «πάρα πολύ», η οποία διαθέτει υψηλή αξιοπιστία.

23. 4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

23. 4. 1. Για το συνολικό δείγμα των γονέων (άνδρες και γυναίκες)

Σχήμα 1

Το Σχήμα 1 δείχνει την κατανομή των απαντήσεων του συνολικού δείγματος, για τον παιδαγωγικό ρόλο των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον.

Από την επεξεργασία των στοιχείων, βρέθηκε ότι:

- Το 23.2% των ερωτηθέντων απάντησε ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον είναι πάρα πολύ σημαντικός.
- Το 26.9% των ερωτηθέντων απάντησε ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον είναι πολύ σημαντικός.
- Το 17.8 % των ερωτηθέντων θεωρούν ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον είναι λίγο σημαντικός.
- Το 11.4 % των ερωτηθέντων απάντησε ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον είναι πολύ λίγο σημαντικός.
- Το 20.7% των ερωτηθέντων απάντησε ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον δεν είναι καθόλου σημαντικός.

Η μέθοδος χ^2 (χι- τετράγωνο) έδειξε ότι οι απαντήσεις των ερωτηθέντων σχετίζονται με το φύλλο ($X^2 = 50.14$, $df = 4$, $p < 0.001$)

23. 4. 2. Ως προς το φύλλο των ερωτηθέντων (26 άνδρες–51 γυναίκες)

Πίνακας 3

ΦΥΛΛΟ * ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ Crosstabulation(ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΗ)

Γ Ο Ν Ε Ι Σ		Statistics	ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ				
			ΚΑΘΟΛΟΥ	ΠΟΛΥ ΛΙΓΟ	ΛΙΓΟ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
ΦΥΛΛΟ	ΑΝΔΡΕΣ	Πλήθος	18	22	54	64	78
		Αναμενόμενο Πλήθος	48,8	26,9	42,0	63,6	54,7
	ΓΥΝΑΙΚΕ:	Πλήθος	131	60	74	130	89
		Αναμενόμενο Πλήθος	100,2	55,1	86,0	130,4	112,3

Πίνακας 4

Chi-Square Tests (Μέθοδος χι-τετράγωνο)

Statistics	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	50,137	4	,000
N of Valid Cases	720		

Σύμφωνα με την μέθοδο χ^2 , υπήρξε μια σημαντική συσχέτιση μεταξύ φύλλου και απαντήσεων ($\chi^2 = 50.14$, $df = 4$, $p < 0.001$) (Πίνακας 4).

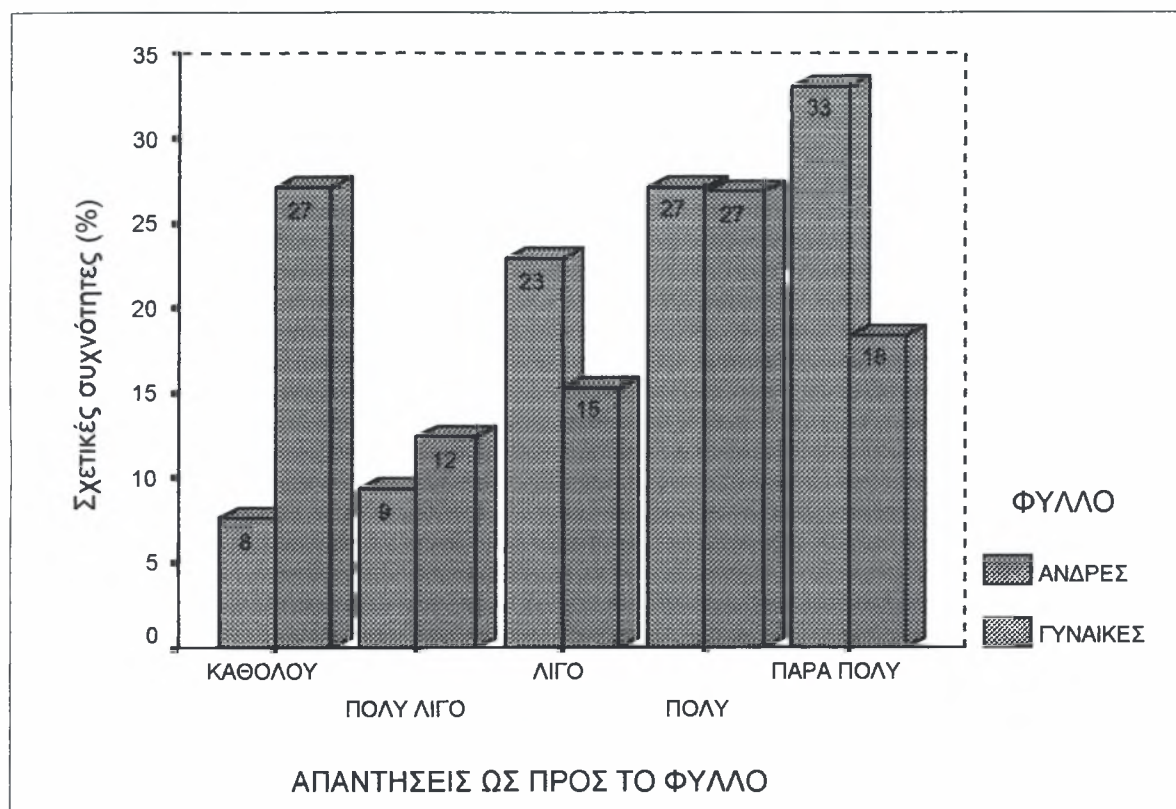
Ειδικότερα προέκυψε ότι:

- οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να θεωρούν ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, δεν είναι καθόλου σημαντικός και λιγότερο πιθανό να πιστεύουν ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων είναι πάρα πολύ σημαντικός, ενώ αντίθετα
- οι άνδρες είναι πιο πιθανό να θεωρούν πάρα πολύ σημαντικό τον παιδαγωγικό ρόλο των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον και λιγότερο πιθανό να πιστεύουν ότι ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον δεν είναι καθόλου σημαντικός (Πίνακας 3)

24. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τα παραπάνω αποτελέσματα, παρατηρήθηκε ότι το 50% των ερωτηθέντων (άνδρες και γυναίκες) θεωρούν πολύ έως πάρα πολύ σημαντικό τον παιδαγωγικό ρόλο των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Όσον αφορά το φύλλο των ερωτηθέντων προέκυψε ότι το 27% των γυναικών δεν θεωρούν τον παιδαγωγικό ρόλο των γονέων σημαντικό, ενώ μόνο το 8 % των ανδρών συμφωνεί μ' αυτή την άποψη.

(Σχήμα 2)

Σχήμα 2. Παρουσιάζεται η κατανομή (σχετικές συχνότητες %) των απαντήσεων ως προς το φύλλο (άνδρες-γυναίκες) του συνολικού δείγματος, για τον παιδαγωγικό ρόλο των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον.

Αρχικά, θα πρέπει να τονίσουμε ότι σκοπός της εργασίας μας ήταν να δούμε ποια είναι η σχέση μεταξύ μητέρας – παιδιού και πατέρα – παιδιού και εν κατακλείδι να δούμε ποια είναι – ή καλύτερα – ποια θα έπρεπε να είναι η στάση και συμπεριφορά και των δυο γονέων απέναντι στα παιδιά τους.

Πιο συγκεκριμένα, από την ανάλυση των απαντήσεων προέκυψε ότι οι περισσότεροι γονείς (και πιο πολύ οι άνδρες) θεωρούν τον παιδαγωγικό ρόλο των γονέων πάρα πολύ σημαντικό. **Ο πατέρας** δεν αποτελεί μόνο θετική ή αρνητική ενίσχυση με το πρότυπο του προστάτη ή της εξουσίας αλλά παιδαγωγικά συντελεί και στον προσδιορισμό του φύλου στο αγόρι και το κορίτσι, ενώ **η μητέρα** (κατά την περίοδο της εφηβείας), ειδικά στην περίπτωση

κοριτσιού, χρειάζεται γιατί έχει την ικανότητα να αντέχει και να επιβιώνει, με το παιδί σιγά σιγά να συγχωνεύει βαθμιαία αυτές τις δυο πλευρές και να γίνεται σταδιακά ικανό να ελέγχει τα αισθήματά του, χωρίς να πληγώνει και να στεναχωρεί τους ανθρώπους που βρίσκονται γύρω του.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η συμπεριφορά των γονέων απέναντι στα παιδιά αναδεικνύεται τόσο με τη στάση τους μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον όσο και γενικότερα στο σχολείο και στο ευρύτερο κοινωνικό γίγνεσθαι.

25. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δ. Λ. , Μάιος 1997.
- Δανασής – Αφεντάκης Α., *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης*. Αθήνα 1985.
- Δρακουλίδης Ν., *Τα σωστά και τα λάθη για τους γονείς και τα παιδιά*. Αθήνα 1983.
- Κατή Δ., *Διαφορές και στερεότυπα των φύλων*. Θεσσαλονίκη 1990.
- Κοσμόπουλος Α., *Ο ρόλος του πατρός εις την ανάπτυξιν της προσωπικότητας του εφήβου*. Αθήνα 1972.
- Κοσμόπουλος Α., *Στοιχεία εξελικτικής ψυχολογίας*. Πάτρα 1976.
- Μαραγκουδάκη Ε., *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων*. Θεσσαλονίκη 1993.
- Ξωχέλλης Π., Αθήνα 1981.
- Παπάς Α., *Σύγχρονη θεωρία κ' πράξη της παιδείας*. Αθήνα 1980.
- Παρασκευόπουλος Ι., *Εξελικτική ψυχολογία*. Αθήνα 1982.
- Πιπερόπουλος Γ., Αθήνα 2000.
- Πυργιωτάκης Ε., *Κοινωνικοποίηση και εκπαιδευτικές ανισότητες*. Αθήνα 1986.
- Σαφιλίδου–Rothchild Κ., *Η διάθρωση της οικογενειακής εξουσίας*. Αθήνα 1972.
- Στυλιανάκης Π., *Ο ρόλος της γυναίκας στη σύγχρονη οικογένεια*. Θεσσαλονίκη 1999
- Τεπέρογλου Α., *Η οικογένεια στην Ελλάδα*. Αθήνα 1982.
- Τσιαντής Γ., *Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας*. Αθήνα 2000.
- Χρονάκη – Παπαμίχου Ζ., *Βιβλιογραφία για το γυναικείο ζήτημα*. Αθήνα 1983.
- Ψυχογιός Δ., Αθήνα 1981.
- Barnes G., *Working with families*. London 1984.
- Binnikot Nt., *Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός του κόσμος*. Αθήνα 1976.
- Dietrich K., *Was Eltern über die geistige entwicklung ihrer Kinder wissen müssen*. Stuttgart 1973.
- Ντινκμέγιερ Ν. – ΜακΚαιν Γ. – Κάρλσον Τ. – Μπίτι Ν., *Βασικές αρχές παραδοχής, ενθάρρυνσης, πειθαρχίας και σχέσεων γονέων – εφήβων*. Αθήνα 1994.
- Dottrens R., *Education et Democratie*. Αθήνα 1957.
- Gordon T., *Familienkonferenz in der Praxis*. München 1979.
- Heinelt G., München 1987.
- Herbert M., *Working with children and their families*. London 1988.
- Hofer-Hartmann W., *Moderne Eltern, glückliche Kinder*. München o J. S. 9.
- Hoffmann C., *Wie man Konflikte in der Schule löst. Aufl.* 1979.

- Λακάν Ζ., *Το οικογενειακό σύμπλεγμα στη διαμόρφωση του ατόμου*. Αθήνα 1987.
- Mülwdorf B., *Le métier de pere*. Αθήνα 1977.
- März F., *Humor in der Erziehung*. München 1967.
- Reinmann H., *Die jugend*. München 1987.
- Ritsert J., *Gesselschaft*. München 1987.
- Scully J., Nolting H., *Psychologie Lernen*, London 1975.